

maama

PAMFLETTI • 1/2017

Lia Märkelin

UHATTU KANSA?

Kätsaus Suomen saamelaispolitiikkaan

Ajatushautomo Magma

Ajatushautomo Magma on foorumi analyysille ja avoimelle keskustelulle ruotsiksi, suomeksi ja englanniksi. Magma on puoluepoliittisesti riippumaton ja rakentuu liberaalille arvopohjalle.

Magma tekee selvityksiä, vaikutusarvioita sekä riskianalyysjä sekä järjestää konferensseja ja seminaareja. Tulokset esitellään Magman omalla verkkosivulla www.magma.fi, omissa julkaisusarjoissa, artikkeleissa ja julkisissa esiintymisissä.

Magma kuuluu liberaalien eurooppalaisten ajatushautomoiden verkostoon ELF, European Liberal Forum.

Uhattu kansa?

Katsaus Suomen saamelaispolitiikkaan

Julkaisija: Ajatushautomo Magma

www.magma.fi

Tämä kaksikielinen teksti julkaistaan sarjassa ”Magma-pamflett” sarjanumerolla 1 · 2017

Painopaikka: WhyPrint

Layout: Magnus Lindström

Kansikuva: Jouni Porsanger

Käännös: Käännöstoimisto Lingonia

ISBN: 978-952-5864-76-2 (print)

ISBN: 978-952-5864-77-9 (online)

Magma-pamfletti:

ISSN : 2342-7876 (print)

ISSN : 2342-7884 (online)

Lia Markelin

Uhattu kansa?

Katsaus Suomen
saamelaispolitiikkaan

Sisältö

1. Johdanto	8
2. Muutamia lähtökohtia	9
3. Mikä hiertää saamelaisten ja valtion välejä?	12
4. Vahva viitekehys saamelaisten oikeuksille	16
5. Uhanalaisten kielten tuki vähäistä	20
Saamenkielinen opetus: tilanne parempi muttei hyvä	20
Saamelaisalueen ulkopuolella asuvat lapset erityisen vaikeassa asemassa	24
Suuria puutteita kielilain toteutuksessa	27
Pienet mediaresurssit	33
6. Oikeus maahan ja veteen: oikeuksia vai ei?	36
ILO 169: yksi edistysaskel ja kaksi taka-askelta	37
Kuka on saamelainen?	42
Tenojoen kalastus: uhanalainen perinteinen elinkeino	51
7. Puutteelliset vaikutusmahdollisuudet ja resurssit	53
8. Psykologiset seuraukset	57
9. Lopuksi	63

1. Johdanto

Tämän pamfletin tavoitteena on tarkastella Suomen saamelaispolitiikan nykytilannetta. Tarkoituksena on vastata seuraaviin kysymyksiin: 1) toteutuvatko saamelaisten oikeudet voimassa olevien lakien ja sopimusten mukaan? 2) Miten valtio ja kunnat käsittelevät tiettyjä keskeisiä kysymyksiä, jotka koskevat saamelaisia Suomessa?

Raportin tiedot pohjautuvat muodollisiin sekä epämuodollisiin haastatteluihin (kaikkia ei mainita erikseen), Saamelaiskäräjien ja eduskunnan materiaaleihin sekä raportteihin ja muihin kirjallisiin lähteisiin. Erityisesti keskipisteessä on valtion toimintaperiaatteet koskien kieltä ja maanomistusoikeuksia.

Mitä Suomen saamelaispolitiikassa sitten tapahtuu?

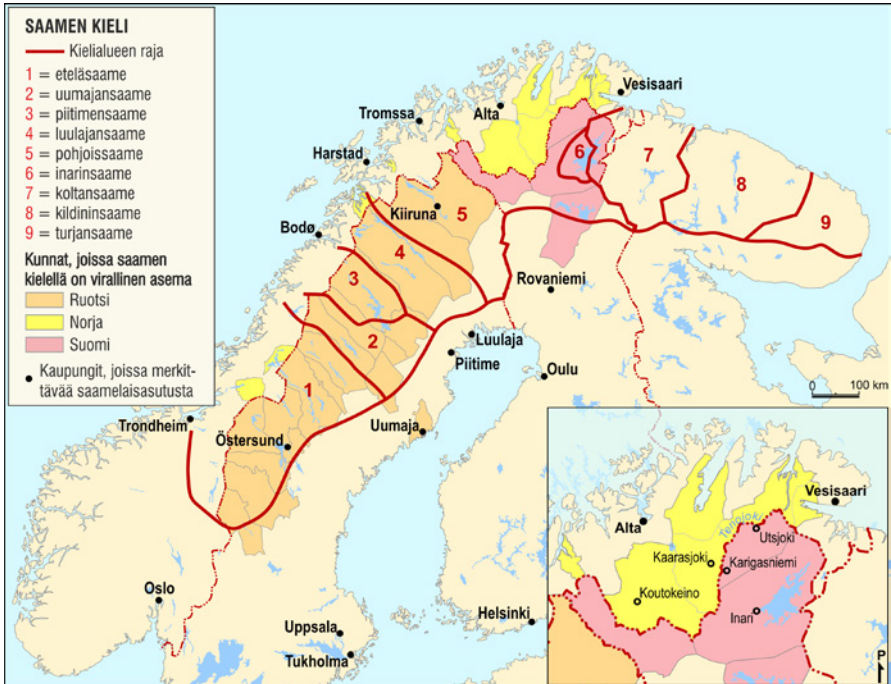
Asiaa voi lähestyä monesta näkökulmasta. Useat saamelaiset, Saamelaiskäräjät mukaan lukien, ovat sitä mieltä, että heidän oikeutensa eivät toteudu, ja että he eivät saa osakseen sitä kunnioitusta, joka lakien ja sopimusten mukaan heille kuuluisi.

Tämä on myös käynyt ilmi useista julkisista ja akateemisista selvityksistä. Valtiollisella tasolla Suomessa vaikuttaa olevan eri näkemyksiä siitä, missä määrin saamelaisten oikeudet huomioidaan. Eri tahot tulkitsevat lakeja ja sopimuksia eri tavoin: sekä saamelaisten keskuudessa että valtiovallan piirissä on eri käsityksiä siitä, miten keskeisiä kysymyksiä tulisi käsitellä. Siksi tämän pamfletin tarkoitus on ulkopuolisesta näkökulmasta käsin käsitellä ja avata keskustelua Suomen saamelaispolitiikasta ja saamelaisten elinehtoja ja oikeuksia koskevista kysymyksistä.

Saamelaiset - Euroopan ainoa alkuperäiskansa

- Norjassa on noin 60 000 saamelaista, Ruotsissa 20 000, Suomessa 10 000 ja Venäjällä 2 000. Tarkkoja lukuja ei ole olemassa.
- Saamelaiskieliä on yhdeksän, ja niistä kolmea puhutaan Suomessa: pohjoissaamea, inarinsaamea ja koltansaamea.
- Suomen lain mukaan saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Utsjoen, Inarin ja Enontekiön kunnat sekä Sodankylässä sijaitseva Lapin paliskunnan alue.

Kuva 1. Saamenmaa sekä nykyään puhuttavien saamelaiskielten levinneisyys. Useammassa saamelaisalueen ulkopuolisessa kaupungissa on merkittävä saamelaisväestö. Kartta: Arttu Paarlahti.

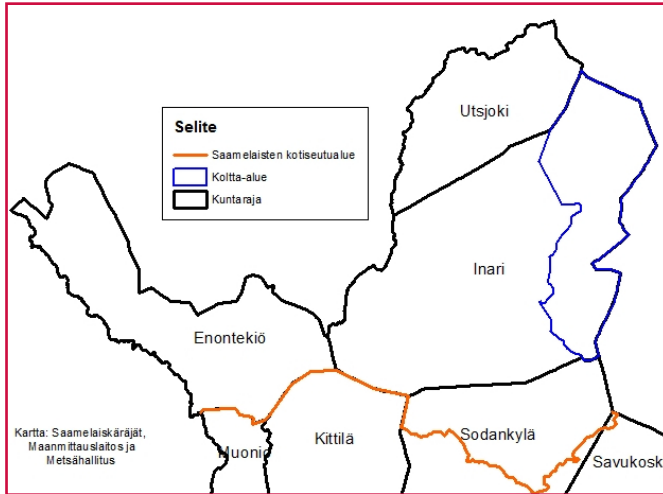

2. Muutamia lähtökohtia

Saamelaisten perinteinen alue – Saamenmaa, tai *Sápmi* – ulottuu Norjan, Ruotsin, Suomen ja Venäjän rajojen yli (katso Kuva 1). Nykyään tosin yli puolet kaikista saamelaisista asuu tämän alueen ulkopuolella, useat heistä suurkaupungeissa. Yhteensä kaikista noin

100 000 saamelaisesta noin 10 000 asuu Suomessa. Tarkkoja lukuja ei ole tiedossa, sillä Ruotsi ja Norja eivät tilastoi väestön etnistä taustaa. Yhteensä yhdeksästä saamelaiskielistä kolmella on virallinen asema Suomen saamelaisalueella. Näistä pohjoissaame on ylivoimaisesti suurin, kun taas inarin- ja koltansaamea puhuu kumpaakin muutama sata henkilöä.

Kuva 2. Saamelainen kotiseutualue saamelaiskäräjälain mukaan (lähde: Saamelaiskäräjät, www.samediggi.fi).

Vuodesta 1995 alkaen saamelaisten asema Suomen alkuperäiskansana sekä heidän oikeutensa säilyttää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan on määritelty perustuslaissa. Lisäksi on määritelty, että saamelaisilla on kotiseutualueellaan omaa kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto.¹ Kotiseutualueella (Kuva 2) tarkoitetaan Suomen pohjoisimpia kuntia: Utsjoen, Enontekiön ja Inarin kunnat sekä Sodankylän pohjoisosa (Lapin paliskunnan alue). Omaa kieltä ja kulttuuria koskevan kulttuuri-itsehallinnon toteuttamisesta huolehtii Saame-

läiskäräjät (Sámediggi/Sámetigge/Sää'mte'gǧǧ), vaaleilla valittava poliittinen elin, joka sijaitsee Inarissa (Kuva 3). Kolttsaamelaisilla on lisäksi oma laki ja kyläkokoukset, jotka toimivat heidän omana päättävänä elimenään.²

Toisin kuin esim. Ruotsissa, Suomen Saamelaiskäräjät ei ole viranomainen vaan itsehallintoelin, jonka tehtävänä on huolehtia perustuslaissa säädetyistä saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskevasta itsehallinnosta. Saamelaiskäräjien 21 jäsentä valitaan joka neljäs vuosi, ja valinnan tekevät Saamelaiskä-

Kuva 3. Suomen Saamelaiskäräjien tilat ovat Saamelaiskulttuurikeskus Sajoksessa, Inarissa. (Kuva: Lia Markelin)

räjien äänestysluetteloon kuuluvat henkilöt. Kaikki, jotka täyttävät virallisen saamelaiskäräjälain mukaisen saamelaismääritelmän, voivat hakea äänestysluetteloon ja asettua ehdolle vaaleissa. Erona Norjaan ja Ruotsiin on se, että Suomen Saamelaiskäräjät ei perustu puoluepolitiikkaan, vaan jäsenet valitaan henkilövaaleilla.

Ei ole olemassa mitään valtiollista viranomaista, jolla olisi kokonaisvastuu saamelaisia koskevista kysymyksistä, mutta saamelaiskysymysten koordinoituvastuu Suomessa valtiotasolla on oikeusministeriöllä.

Käytännössä oikeusministeriö hoitaa Saamelaiskäräjiä koskevia kysymyksiä sekä muita juridisia tehtäviä, kuten saamen kielilakia koskevia asioita. Muut tehtävät on jaettu eri ministeriöille, ja niitä hoitavat esim. opetus- ja kulttuuriministeriö, maa- ja metsätalousministeriö, sosiaali- ja terveysministeriö sekä ulkoministeriö. Suomessa ei kuitenkaan ole olemassa mitään laajempaa saamelaispoliittista yksikköä, kuten esimerkiksi Norjassa. Siellä kunta- ja uudistusministeriössä saamelaisten asioista ja vähemmistöpolitiikasta vastaa yksikkö, jolla on kokonais-

vastuu ‘muodostaa ja koordinoida’ valtion poliittinen linja saamelaiskysymyksissä: useat yksikön työntekijöistä ovat saamelaisia ja ministeriössä työskentelee saamelainen valtiosihteeri. Tämän viran haltija on aina saamelainen. Suomessa koordinaointia hoidetaan lähinnä ministeriöiden välisten kahdenvälisen kontaktien kautta. Oikeusministeriö järjestää vuosittain eri ministeriöiden virkamiesten ja Saamelaiskäräjien välisen verkostotapaamisen.

Saamelaisasioiden budjettierät ovat näin ollen myös jaettu eri ministeriöille. Saamelaiskäräjien perusrahoitus kulkee oikeusministeriön kautta.

3. Mikä hiertää saamelaisen ja valtion välejä?

Saamelaisten ja valtion välisessä asioinnissa vallitsevia keskeisiä kysymyksiä tarkasteltaessa on hyvä muistaa pitkä historia, johon ne perustuvat. Nykyisen Saamenmaan muodostavilla alueilla on ollut tärkeä taloudellinen ja poliittinen

merkitys Pohjoismaissa ja niiden välisissä taisteluissa. Sekä kirkon lähetystoiminta, että syntyvaiheessa olleiden valtioiden taloudelliset intressit ovat vaikuttaneet alueeseen 1200-luvun lopusta alkaen.³

Ulkoapäin enemmän tai vähemmän *terra nulliukseksi* mielletty Saamenmaa jaettiin myöhemmin kahden, kolmen ja sitten neljän valtion välillä. Alueen halki vedetyt rajat ovat katkoneet olemassa olevia saamelaisia rakenteita, kuten poronhoitoa harjoittavien Suomen saamelaisten vuosittaista muutttoa (Norjan) rannikolle, mikä on lisännyt (tämän päivän) Suomessa laidunmaihin kohdistuvaa painetta. Tätä nykyä valtiot omistavat suurimman osan Saamenmaan maista.

Maa- ja metsätalouden on tullut yhä suurempi kysymys pohjoisiin alueisiin kohdistuvan paineen kovennuttua. Perinteiset saamelaiset elinkeinot kuten poronhoito, kalastus ja metsästys edellyttävät pääsyä suurille maa-alueille ja kalaisille vesille. Pohjoisimman Suomen infrastruktuuri on kasvanut suunnattomasti viimeisimpien 50–60 vuoden aika-

na. Muun muassa metsähakuut, kaivostoiminta, voimakkaasti kasvava matkailu ja koneellinen kanna-kaivuu kohdistavat yhä kovempaa painetta sekä maihin että vesistöihin. Siksi Saamelaiskäräjät pitää alkuperäiskansoja koskevaa ILO 169 yleissopimusta (katso jäljempänä) keskeisenä työkaluna, jotta perinteiset saamelaiset elinkeinot voitaisiin pelastaa ja Lapin luontoon kajoamisesta voisi olla enemmän sananvaltaa. Toiset sitä vastoin pelkäävät, että saamelaisten oikeuksien lisääminen vähentäisi heidän omia oikeuksiaan.

Määritelmä siitä, kuka on saamelainen, on merkittävästi mutkistanut saamelaiskysymystä Suomessa kahdenkymmenen viime vuoden aikana. Kuten jäljempänä näemme, olemassa on henkilöitä, jotka mieltävät itsensä saamelaisiksi, mutta joita Saamelaiskäräjät ei tunnusta saamelaisiksi. Sellaisiakin henkilöitä on, jotka eivät miellä itseään saamelaisiksi mutta haluavat päästä Saamelaiskäräjien äänestysluetteloon, koska he pelkäävät jäävänsä vaille mahdollisia oikeuk-

sia. Saamelaiskäräjiä koskevan lain tarkistuksen ja ILO 169:n ratifiointin Suomessa – joka myös on ollut asialistalla 20 vuotta – viivästyttävä määrittelykysymys on voimistunut voimistumistaan, ja eri leirit ovat lähteneet liikekannalle. Kysymys kärjistyi vuonna 2015, kuten tuonempana näemme, kun eduskunta pysäytti sekä lain Saamelaiskäräjistä että ILO 169: ratifiointin (tästä lisää luvussa 6).

Jos valtion virkamiehiltä kysyy, heidän käsityksensä tuntuu olevan, että Lapin poliitikot ovat keskeisessä roolissa. Suuri joukko poliitikkoja suhtautuu saamelaiskysymyksiin myönteisesti, mutta pienempi ydinryhmä (etenkin Lapin kansanedustajat) asettuu helposti vastaan. Kyse on monessa suhteessa aluepoliittisesta kysymyksestä: Etelä-Suomessa suhtaudutaan lopulta myönteisesti muttei juuri oteta kantaa, kun taas pohjoisessa kysymykset herättävät voimakkaampia tunteita mutta myös pelkoja. Kaikki Lapin kansanedustajat muotoilivat vuonna 2012 yhteisen kannanoton ILO 169:n ratifiointia vastaan.⁴

Kyllähän Lapin kansanedustajilla on tässä hirveän keskeinen rooli. Näin oli viime hallituskaudellakin, silloin kun näitä meidän esityksiä käsiteltiin, niin he profiloituvat kyllä hyvin vahvasti. [...] Varmaan Lapin äänestäjille tämä on aika merkittävä asiakokonaisuus, etelän äänestäjille se ei näyttäydy kovin merkittävänä asiakokonaisuutena.

Valtion virkamies, jolla on kokemusta saamelaiskysymyksistä

Lapin nykyiset kansanedustajat, jotka edustavat neljää puoluetta (kokoomusta, vasemmistoa, perussuomalaisia ja SDP:tä), tuntuvat näkevän kysymyksen ILO 169:sta ja määrittelykysymyksen samalla tavalla kuin edeltäjänsä. Saamelaisista kulttuuria halutaan tukea aktiivisesti, mutta ILO 169:ää ei haluta ratifioida, ennen kuin määrittelykysymys on ratkaistu. Palaamme tähän teemaan jäljempänä.

Myös se, että saamelaiset ovat lukumääräisesti alakynnessä, on reaalipoliittinen tosiasia. Vaikka laillisten oikeuksien tulisi olla samat vä-

estön suuruudesta riippumatta, kysymyksellä tuntuu kuitenkin olevan vaikutusta: saamelaiset eivät ole poliittisesti ratkaiseva ryhmä. Koska saamelaisia on lukumäärältään vähän ja he asuvat hajallaan usean kunnan alueella, heidän painoarvonsa äänestäjinä on vähäinen, sekä alueellisella että kansallisella tasolla. Siksi kyse ei ole ryhmästä, jolta poliitikot keräävät ääniä.

Useilla saamelaiskysymyksiä käsittelevillä virkamiehillä tuntuu olevan sekä paljon tietoa saamelaisasioista että ymmärrystä niitä kohtaan. Toisaalta näitä virkamiehiä on lukumääräisesti melko vähän, ja hekin tuntuvat olevan yhtä mieltä siitä, että saamelaisasioita koskeva yleinen tietotaso on erittäin rajoittunut. Ihmiset, jotka eivät erityisesti työskentele näiden kysymysten parissa, kuulevat helposti eniten ongelmista. Tämä johtaa moniin väärinkäsityksiin ja – virkamiestenkin keskuudessa – tunteeseen, että saamelaiset valittavat aina.

Kun kuitenkin perustuslaki ja Suomen lainsäädäntö asettavat vi-

ranomaisille tiettyjä velvollisuuksia, niin jos niitä ei noudateta niin mielestäni se on ihan luontevaa – ja Saamelaiskäräjien tehtäväkin – olla myös edunvalvoja. Joten heidän täytyy nostaa se esille. Siitä tulee helposti se kuva että aina ne valittaa.

Valtion virkamies, jolla on kokemusta saamelaiskysymyksistä

Mielenkiinto saamelaiskysymyksiä kohtaan vaihtelee selvästi myös ministeriöstä ministeriöön ja hallituksesta hallitukseen. Viimeisin hallitus joudutti saamelaisten oikeuksia aktiivisesti, kun taas eräs nykyisen hallituksen virkamies kommentoi vastikään, että saamelaiskysymykset ”eivät ole 50 tärkeimmän kysymyksen joukossa, jos näin sanomme”. Yleinen tietämättömyys tuntuu siis olevan yleinen ongelma samoin kuin poliittisten päättäjien keskuudessa mahdollisesti se käsitys, ettei kysymys ole kovin tärkeä.

Kysymys saamen kielistä on yhä yhtä ajankohtainen kuin se on ollut jo useiden vuosikymmenten ajan. 1900-luvun loppupuolella tapahtui

erittäin voimakas kielenvaihdos siinä määrin, että useat saamen kielistä ovat tätä nykyä vakavassa vaarassa kuihtua pois. Suuntausta on viime vuosikymmeninä yritetty murtaa aktiivisella kielten elvyttämisellä. Mutta saamelaisten kannalta kehitys nähdään usein liian hitaana ja panostukset liian pieninä, jotta kielteinen kehitys voitaisiin vakavasti murtaa. Monien saamelaisten mielestä ei voi vain todeta, että kielen puhujia on niin vähän. He katsovat pikemminkin, että puhujien harvulukuisuus motivoisi tukemaan elvytystä vielä voimakkaammin, koska nykytilanne on suurelta osin valtion sekä aktiivisen että passiivisen politiikan tulosta.

Assimilaatio- tai sulauttamispolitiikka ei ole Suomessa ollut yhtä voimakasta tai ainakaan ilmennyt yhtä selvästi kuin naapurimaissa. Kaikkein selvintä se oli Norjassa, jossa 1800-luvulla aloitettiin aktiivinen ja voimallinen norjalaistamispolitiikka. Seuraukset olivat kuitenkin enemmän tai vähemmän samat: kieli ja kulttuuri altistuivat yhä kovemmalle paineelle. Kun pakollinen

kouluopetus ulotettiin 1900-luvulla saamelaisiin, opetus tapahtui suomeksi ja useimmiten sisäoppilaitoksissa. Kovat asenteet ja kunnioituksen ja tuen puute saamen kieltä kohtaan saivat kokonaiset sukupolvet olemaan puhumatta sitä lapsilleen. Siksi nyt on olemassa paljon vanhempia, jotka eivät itse puhu saamea tai ovat oppineet sitä vasta aikuisiässä mutta haluavat mielellään antaa sen lapsilleen. Tässä prosessissa esimerkiksi Aotearoan/Uuden-Seelannin mallin mukaisia kielipesäpäiväkoteja on käytetty aktiivisesti, etenkin koltan ja inarin-saamen kielten elvyttämiseen.

Ennen kuin jatkan pidemmälle, tuntuu tärkeältä painottaa, että kun puhun tässä ”saamelaisista” yleiskäsitteenä, en yritä jättää huomiomatta saamelaisyhteiskuntien moninaisuutta. Vaikka saamelaisten instituutiot kuten Saamelaisneuvosto ja Saamelaiskäräjät painottavatkin saamelaisten historiaa yhtenä kansana, kaikki saamelaiset eivät käsitä asiaa näin. Perinteiset saamelaiset elinkeinot kuten kalastus, poronhoito, metsästys, marjojen keruu ja

duodji (perinteinen käsityö) ovat tärkeitä monille mutteivät läheskään kaikille. Kuten muissakin kansakuntien rakennusprosesseissa, etenkin poliittisesti aktiivisten ihmisten ääni kuuluu.⁵

Kun tässä siis viitataan ”saamelaisiin”, tarkoituksena ei ole sulkea ketään pois tai ottaa kantaa määrittelykysymykseen. Sen sijaan tekstissä pyritään tiettyssä määrin kuvailemaan kyseistä keskustelua ymmärryksen luomiseksi olemassa olevia ongelmia kohtaan. Saamelaiskäräjät saavat tässä kuitenkin saamelaisten edustuksellisenä elimenä etusijan monien esiin nostettavien ongelmien määrittelyssä.

4. Vahva viitekehys saamelaisten oikeuksille

Mitä saamelaisten tunnustaminen alkuperäiskansaksi sitten merkitsee? Käsitteen kannalta on keskeistä käsittää *kansa* pikemminkin kansainoikeuden mukaisesti kuin vähemmistönä. Kansalla on kansana itsemäääämi-

ALKUPERÄISKANSAN MÄÄRITELMÄ

Yksiselitteistä virallisesti laadittua kansainvälistä alkuperäiskansan määritelmää ei ole. YK-järjestelmässä termi kuitenkin pohjautuu seuraaviin tekijöihin:

- Henkilö määrittelee itsensä ja ryhmä tunnustaa hänet alkuperäiskansaan kuuluvaksi.
- Historiallinen jatkumo siirtomaa tai uudisraivaaja-aikaa edeltäneisiin yhteiskuntiin.
- Vahvat yhteydet alueen maahan tai luonnonvaroihin.
- Omat yhteiskunta-, talous- tai poliittiset järjestelmät.
- Oma kieli, kulttuuri ja uskonkäsitys.
- Ei hallitseva yhteiskuntaryhmä.
- Haluaa ylläpitää ja toisintaa perittyjä ympäristöjä tai järjestelmiä omana kansanaan.

Lähde: YK:n alkuperäiskansa-asioista käsittelevä pysyvä foorumi: Factsheet: Who are Indigenous peoples?

ALKUPERÄISKANSOJEN OIKEUKSIA KOSKEVIA KESKEISIÄ KANSAINVÄLISIÄ ASIAKIRJOJA:

- ILO-yleissopimus 169, itsenäisten maiden alkuperäis ja heimokansoja koskeva yleissopimus (1989)
- YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistus, UNDRIP (2007)
- YK:n yleissopimus lasten oikeuksista (1989)

MYÖS SAAMELAISIA KOSKEVIA ASIAKIRJOJA VÄHEMMISTÖJEN OIKEUKSISTA:

- Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus (1998)
- Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja (1998)

soikeus ja oikeus päättää tulevaisuudesta omana erillisenä kansanaan. Tästä syystä saamelaisilla on oikeus kieltään ja kulttuuriaan koskevaan itsehallintoon. Jos jokin ryhmä tunnustetaan alkuperäiskansaksi (katso tietoruuu), siihen sovelletaan tiettyjä kansanvälisiä oikeusvälineitä, jotka eivät koske kielellisiä tai etnisiä vähemmistöjä. Keskeisimpiin asiakirjoihin kuuluu ns. ILO-yleissopimus 169 (1989) eli itsenäisten maiden alkuperäis ja heimokansoja koskeva yleissopimus. Yleissopimuksen eräs tärkeä kulmakivi on alkuperäiskansojen oikeus pitää kiinni omasta kulttuuristaan ja säilyttää omat elinkeinonsa ja oikeus perinteisiin maihinsa. Yleissopimuksen ratifiointi on pitkään ollut Suomella tavoitteena, mutta se ei ole vielä tapahtunut. Jäljempänä raportissa näemme, miten viimeisin yritys kaatui vuonna 2015.

Suomen hyväksymä Yhdistyneiden kansakuntien alkuperäiskansojen oikeuksien julistus (*United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*, UNDRIP) vuodelta 2007 on toinen keskeinen asiakirja. Se ei ole laillisesti sitova

mutta kuitenkin merkittävä, koska se on ensimmäinen valtioiden ja alkuperäiskansojen välillä kansainvälisesti laadittu asiakirja. UNDRIP:n lähtökohtana on, että alkuperäiskansoilla on samat kollektiiviset ja yksilökohtaiset oikeudet kuin muilla kansoilla ja yksilöillä on YK:n perusoikeuksia koskevien yleissopimusten perusteella. Siinä painotetaan myös, että päätökset tulee tehdä yhteistyössä alkuperäiskansojen kanssa ja näiden vapaalla ja ennakkotietoon pohjautuvalla suostumuksella (*free, prior and informed consent, FPIC*). Kuten jäljempänä näemme, tätä oikeutta ei aina kunnioiteta nyky-Suomessa.

Lisäksi tammikuussa 2017 esiteltiin pohjoismaisen saamelaisopimuksen luonnos. Saamelaisen oikeudet eri Pohjoismaissa yhdenmukaistavaa yleissopimusta on työstyetty yli 20 vuotta. Nyt ehdotettu teksti tuntuu saaneen ristiriitaisen vastaanoton. Monet pitävät sitä erittäin tärkeänä ja mahdollisuutena, jonka pohjalta voi rakentaa, toiset taas aivan liian vesitettyinä. Eräät tunnetut ja tunnuste-

tut saamelaisjuristit katsovat, että yleissopimus antaisi valtioille vapaat kädet saamelaisten kannalta keskeisissä kysymyksissä ja että se tulisi sen vuoksi hylätä. Keskustapuolueen kansanedustajat Lapista ovat päätyneet samaan johtopäätökseen mutta eri syystä: yleissopimus on hylättävä muun muassa siksi, että se saattaisi kaventaa määrittelmää siitä, kuka on saamelainen (katso määrittelykeskustelu jäljempänä).⁶ Erään kansanedustajan mielestä kokonaista 13 artiklaa tulisi poistaa tai muuttaa:

Suomi ei voi antaa saamelaisille yksinoikeutta määrätä saamen symbolien käytöstä (art. 11). Näiksi symboleiksi voidaan lukea esim. lapinpuvut- ja korut kuten riskut, lapin vyöt, nutukkaat sekä noitarumpujen kuviot. Nämä symbolit ovat olleet vuosisatoja ja ovat yhä käytössä koko Lapin alueella, ja ne kuuluvat monien muidenkin sukujen historiaan kuin virallisesti saamelaisiksi hyväksytyjen. Näin ollen myöskään saamen-

käsitöitä ei voi suojella saamelaiskäräjien hyväksymien henkilöiden yksinoikeudeksi (art. 38). [...] Mielestäni Saamelaisalueelta ei voida kieltää lähes kaikkea muuta toimintaa sillä perusteella, että se vaikuttaa saamelaisten toimintaan (art. 31–32). En siis vastusta sopimusesitystä siksi, että vastustaisi saamelaiskulttuurin kehitystä. Sopimus nimenomaan lisäisi ristiriitoja alueella ja vaikeuttaisi saamelaisuuden kehittymistä.

Kansanedustaja Eeva-Maria Maijala (kesk.), julkaistu Lapin Kansassa 28.1.2017⁷

Tätä kirjoitettaessa on epäselvää, mihin luonnos päättyy.

Kansainvälisten asiakirjojen ja Suomen perustuslain lisäksi saamelaisten oikeudet sisältyvät yli 120 lakiin ja asetukseen saamen kieli laki mukaan luettuna. Vaikkei Suomi olekaan ratifioinut ILO 169 yleissopimusta, voimassa oleva lainsäädäntö on siis jo kattavaa. Mikä siis ei toimi?

Käyn seuraavissa luvuissa läpi

kaksi suurempaa kokonaisuutta. Ensimmäisessä, jonka voisi katsoa käsittelevän vähemmistöjen perinteisiä oikeuksia, käsitellään kielen tukemista opetuksen, palvelun ja mediatarjonnan muodossa. Toisessa kokonaisuudessa, joka on selvemmin alkuperäiskansakysymys, on kyse oikeudesta maahan ja veteen. Lopuksi tarkastelen kysymystä vallasta ja vaikuttamisesta ja sitä, mitä psykologisia seurauksia pitkäaikaisella marginalisoinnilla voi olla.

5. Uhanalaisten kielten tuki vähäistä

Suomessa puhutaan kolmea saamelaiskieltä. Näistä pohjoissaame on suurin, mutta kaikki kolme kieltä ovat Unescon uhanalaisten kielten listalla. Inarinsaame ja koltansaame luokitellaan erityisen uhanalaisiksi kieliksi.⁸

Vielä vuonna 1962 Suomen saamelaisista 75 % puhui saamea äidinkielenään. Viisikymmentä vuotta myöhemmin tilanne oli päinvastai-

nen: vuonna 2007 saame oli vain 26 prosentilla saamelaisista äidinkielenä.⁹ Puolessa vuosisadassa tilanne on siten muuttunut dramaattisesti, lähinnä assimilaation ja riittämättömän kielen tukemisen vuoksi.

Tällä hetkellä useimpia saamelaiskieliä pyritään aktiivisesti ja monipuolisesti elvyttämään.¹⁰ Saameksi saatavan opetuksen tilanne ei ole koskaan aiemmin ollut parempi kuin nyt. Silti Tiina Sanila-Aikio, Suomen Saamelaiskäräjien puheenjohtaja, kertoo, että paljon enemmän tarvittaisiin negatiivisen kehityksen pysäyttämiseksi.

Kieli pukee sanoiksi sen maailman kukan, ne arvot, sen käsityksen siitä ihmisyydestä ja elämästä ja näkymättömästä ja näkyvästä. Ilman sitä kieltä ei olla enää sama kansa mikä me nyt ollaan.

Tiina Sanila-Aikio, Suomen saamelaiskäräjien puheenjohtaja

Saamenkielinen opetus: tilanne parempi muttei hyvä

Toisin kuin ruotsinkielellä saamenkielillä ei Suomessa ole omaa kou-

lujärjestelmää. Tämä tarkoittaa sitä, että nykyään saameksi annettava opetus tapahtuu osana suomenkielistä kouluopetusta. Esimerkiksi Utsjoella, saamelaiskielten vahvimmalla suomalaisalueella, tämä tarkoittaa sitä, että saamenkielistä opetusta tarjotaan pääasiassa alakoulussa. Saamen kielen osuus opetuksessa vähenee jo yläkoulussa, ja lukiossa – Utsjoen saamelaislukiossa – opetus tapahtuu melkein kokonaan suomeksi. Mutta jo alakoulussa, jossa opetus tapahtuu saamelaisluokilla kokonaan saameksi, kieli vaihtuu heti, kun lapset astuvat ulos luokkahuoneesta. Saamenkielistä ”tilaa” ei juuri opetuksen ulkopuolella ole.¹¹

Suomen peruskoululain mukaan saamelaisten kotiseutualueella asuvien ja saamea osaavien tai saamea äidinkielenään puhuvien oppilaiden ”opetus tulee antaa pääosin saamen kielellä”.¹² ”Pääosin” tarkoittaa siten vähintään 51 prosenttia. Saamenkielisen opetuksen osuus laskeetaan koko peruskoulun keskiarvosta, mikä tarkoittaa sitä, että joidenkin aineiden tai joinakin vuosina opetus

voitaisiin teoriassa antaa kokonaan suomeksi. Saamenkielisille lapsille, jotka käyvät ”saamenkielistä koulua” tämä tarkoittaa siis sitä, että he käyvät kaksikielistä koulua niin, että suomi on usein hallitseva kieli. Aamunavaukset ja muu oheistoiminta, joka on suunnattu kaikille oppilaille, on automaattisesti suomeksi. Lain mukaan opetusta saa vain lapset jotka osaavat saamea. Sen sijaan nykyään yritetään panostaa kielikylpyopetukseen, jotta kielen elvyttämistä voitaisiin vahvistaa sellaisten lasten kohdalla, jotka eivät osaa kieltä, tai eivät hallitse sitä riittävän hyvin pärjätäkseen saamen äidinkielen opetuksessa.¹³

Vertailun vuoksi Norjan lainsäädännön mukaan kaikilla saamelaisalueella asuvilla on oikeus saamen ja saamenkieliseen opetukseen.¹⁴ Lisäksi Norjassa on vuodesta 1997 alkaen ollut erikseen saamenkielinen opetussuunnitelma, jota noudatetaan saamenkielisessä opetuksessa, sekä erilliset saamenkieliset opetussuunnitelmat eri oppiaineille ja saamelle toisena kielenä.¹⁵ Samalla tavoin pitäisi saamelaista si-

sältöä korostaa enemmän Suomen kouluissa, erityisesti saamenkielisten lasten kohdalla. Kyse ei ole ainoastaan kielestä vaan myös sisällystä. Saamelaisuutta tulisi nostaa esille eri tavoin: saamelaiset näkökulmat, osaaminen ja keskeiset henkilöt mm. historiassa, yhteiskuntaopissa, biologiassa, musiikissa, uskonnossa, kuvataiteessa ja niin edelleen. Jos nämä asiat puuttuvat, saamelaiset lapset eivät saa tietoa keskeisistä saamelaisista yhteiskuntaa muokanneista tekijöistä, kuten rajanvedoista Pohjoismaissa, pohjoisen sodista ja massaevakuoinneista, tai kielenvaihdosta tai kielellisistä oikeuksista. Saamelaiden lasten tulisi saada tietoa omasta yhteiskunnastaan, omasta historiastaan ja kulttuuristaan, myös saamelaisalueen ulkopuolisisissa kouluissa. Myös suomenkieliset lapset tarvitsisivat paljon enemmän opetussuunnitelman mukaista tietoa Suomen alkuperäiskansasta.

Syksyllä 2016 Suomen peruskouluissa otettiin käyttöön uusi opetussuunnitelma. Uuden opetussuunnitelman perusteissa sanotaan

muun muassa, että saamenkielisen opetuksen tarkoitus on tukea oppilaiden kasvua omaan kieleen ja kulttuuriin sekä saamen kielen ja saamen kielellä oppimista. Opetussuunnitelmien konkreettinen toteutus riippuu siitä, mitä opetus käytännössä on ja kuinka paljon opetusta tarjotaan. Tässä kunnilla on ratkaiseva merkitys, ja opetuksen taso liittyy läheisesti siihen mitkä ovat kunnan prioriteetit ja sen taloudellinen tilanne.

Saamelaiden kotiseutualueella kunnat saavat valtion tukea saamen ja saamenkieliseen opetukseen kaikilla koulutasoilla.¹⁶ Yhtenä ongelmana on se, että mahdollisuutta ei aina käytetä; toisena että mahdollisuus ei ole olemassa kotiseutualueen ulkopuolella. Vanhempien on myös oltava usein päättäväisiä ja varmistettava, että lasten oikeudet toteutuvat. Paljon on kyse asenteista ja kunnan yksittäisistä virkamiehistä, saamelaiskäräjien puheenjohtaja toteaa. Yksi ei-rakentava koulutusjohtaja riittää tekemään kunnan saamenkielisten lasten tilanteesta vaikean.

Kukin vanhempi on oman lapsensa edunvalvoja. On valtavan raskasta olla aina vaatimassa, sillä suuret asiat eivät muutu. Valtio väsyttää meidät lausunnoillaan ja kunnat väsyttävät meidät sillä, että meidän on jaksettava aina olla vaatimassa. Saamelaislapsilla ei ole oikeutta omiin kouluihin. ... Tilanne on paras Utsjoella, mutta sielläkin yli puolet opettajista ei puhu lainkaan saamea.

Kati Eriksen, utsjokelainen vanhempi Inarissa 7.10.2016 järjestetyssä seminaarissa

Lukuvuonna 2015–2016 opetusta saamessa tai saameksi sai 658 lasta, joista 28 koltansaameksi ja 82 inarinsaameksi (Taulukko 1).¹⁷ Kuten taulukosta käy ilmi on saamenkieltä äidinkielenään lukevia lapsia (199 + 22 = 221) huomattavasti vähemmän kuin lapsia, jotka opiskelevat saamenkieltä vieraana kielenä (344). Tämä heijastaa nykytilannetta, jossa kielen vaihtaminen on ollut voimakasta. Moni saamelainen lapsi ei puhu saamea kotona tai

osaa sitä huonommin kuin suomea. Vanhemmat voivat olla samassa tilanteessa, eivätkä siksi halua tai uskalla laittaa lasta saamenkieliseen opetukseen. Tästä näkökulmasta on kiinnostavaa, että vaihtoehtoina on ainoastaan lukea saamenkieltä äidinkielenä tai vieraana kielenä. Saamenkieltä ei siis tänä päivänä voi lukea toisena kotimaisena kielenä, kuten ruotsinkieliset lapset lukevat suomea. Tästä syystä pyritään kielikylpyopetuksella antamaan lapsille, joilla on saame toisena kielenä, mahdollisuus kehittää kieltään korkeammalle tasolle.¹⁸

Pohjoissaamen elvytystä utsjokelaisten ja tenolaisten nuorten keskuudessa, eli molemmin puolin Tenojokea, käsittelevästä väitöskirjasta ilmenee, kuinka suuri koulun vaikutus on lasten kielenkäyttöön. Utsjoen ja Tenon tilanteet eroavat muuten hyvin vähän toisistaan. Lapset ovat oppineet kielen suurin piirtein samaan aikaan, ja vanhempien kieli, harrastuskieli, saamelaisen median käyttö jne. eroavat toisistaan hyvin vähän. Suurin ero näiden kahden kunnan välil-

Taulukko 1. Saamenkielistä opetusta peruskoulussa ja lukiossa lukuvuonna 2015–2016 saaneiden lasten määrä

	Kokonaan saamenkielinen opetus	Saamenkieli äidinkielenä	Saamenkieli vieraana kielenä	Yhteensä
Saamelaiskunnissa	199	22	344	565
Saamelaisalueen ulkopuolella	-	15	78	93
<i>Inarinsaame</i>	29	1	52	82
<i>Koltansaame</i>	-	5	23	28
<i>Pohjoissaame</i>	170	31	347	548
Yhteensä	199	37	422	658

Lähde: Saamelaiskäräjät (Aikio-Puoskari 2016 a)

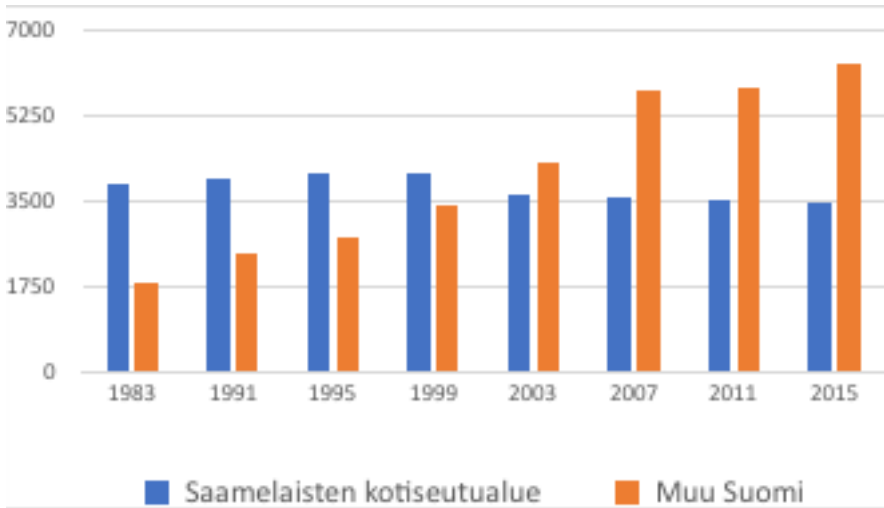
lä on, että Suomen puolella rajaa lapset käyvät kaksikielistä koulua (saamelais-suomalaista), kun taas Tenon saamelaiskoulu on yksikielinen eli saamenkielinen. Väitöskirjasta ilmenee, kuinka suuri vaikutus koululla näyttää olevan kielenkäyttöön: Vain puolet Utsjoen saamea puhuvista lapsista puhui saamea sisarustensa kanssa ja 25–30 % ystäviensä kanssa, kun vastaavat luvut Tenossa olivat 80–90 % molemmissa tapauksissa. Utsjoen kaksikielisestä koulusta tulee käytännössä suomenkielisiä lapsia.¹⁹ Muut tutkimukset vahvistavat, että saamen asema Utsjoella heikkenee.²⁰ Se on synkkä ennuste saamelaislapsille, jotka elävät vielä suomenkielisemmissä kunnissa ja ympäristöissä.

Saamenkielistä opetusta pitäisi vahvistaa kaikin käytettävissä olevin keinoin. Jos laissa olisi määritelty oikeus suurempaan määrään opetusta, voisi myös kuntiin kohdistuva paine hankkia enemmän saamea osaavaa henkilöstöä kasvaa. Utsjoella on yritetty perustaa täysin saamenkielinen koulu yhdessä toisella puolella rajaa sijaitsevan Sirman kanssa. Asianomaiset viranomaiset voisivat tukea vastaavia aloitteita mahdollisimman voimakkaasti.

Saamelaisalueen ulkopuolella asuvat lapset erityisen vaikeassa asemassa

Yksi saamen kielen keskeisiä kysymyksiä on se, että noin 70 % kaikis-

Kuva 4. Suomen saamelainen väestö saamelaisten kotiseutualueella ja muualla Suomessa 1983–2015. (Lähde: Saamelaiskäräjät 2015)

ta saamelaislapsista elää nykyään saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Tämä kehitys on ollut erityisen voimakasta 2000-luvun alusta lähtien. Ongelmana on, että saamen ja saamenkielinen opetus on lakisääteinen oikeus vain saamelaisalueella.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella olevilla kunnilla ei ole velvollisuutta järjestää saamen tai saamenkielistä opetusta. Tämä tarkoittaa sitä, että yli kaksi kolmasosaa saamelaislapsista ei tällä hetkellä saa lainkaan tai vain hyvin rajallises-

ti saamen opetusta. Eräessä julkilausumassa vuodelta 2016 Saamelaiskäräjät huomauttaa, että näistä lapsista tulee lukutaidottomia omalla äidinkielellään, mikä on vastoin saamelaisten perustuslaillista oikeutta omaan kieleen ja kulttuuriin.²¹ Saamelaisalueen koulutuskeskus (SOG/SAKK, *Sámi oahpahušguovddáš*) sekä Utsjoen koulu ja lukio ovat nyt yhdessä tehneet ehdotuksen näille lapsille suunnatusta etäopetuksesta, jonka budjettiarvio on 220 000 euroa/vuosi.²² Maaliskuussa 2017 tämä esitys on edelleen opetus- ja

kuultuuriministeriön pöydällä. Perusteellisempi tilanteen parantaminen edellyttäisi kuitenkin nykyisen lainsäädännön muuttamista: nykyisessä asetuksessa puhutaan “täydentävästä” opetuksesta saamelaisalueen ulkopuolella eläville lapsille, mikä tarkoittaa sitä, että saamen opetus (1–2 tuntia/viikko) järjestetään usein kouluajan ulkopuolella ilman pysyviä opettajaresursseja.²³

Tilannetta on mahdollista tulkitta siten, että Suomi jatkaa opetuspolitiikan alueella edelleen saamelaisten kielellistä ja kulttuurista sulauttamista eli kansakouluajalle tyypillistä suomalaistamista.

Ulla Aikio-Puoskari julkilausumassa opetusministeriölle 30.8.2016 saamelaisalueen ulkopuolella elävien lasten saamen opetuksen puutteesta

Saamelaisalueen ulkopuolella elävien saamelaisten opetustilanteen parantaminen on keskeinen kohta saamen kielen elvytysohjelmassa,²⁴ jonka hallitus hyväksyi vuonna 2014. Ohjelman mukaan muun muassa

etäopetusta on määrä parantaa, ja mahdollisuutta velvoittaa saamelaisalueen ulkopuoliset kunnat järjestämään opetusta selvitetään. Toimenpideohjelma ei ole vielä näiltä osin johtanut tuloksiin.

Sen sijaan se on lisännyt oppimateriaalien ja kielipesien rahoitusta, ja uusia kielipesiä on perustettu muun muassa Rovaniemelle, Sodankylään ja Ouluun. Ensimmäinen saamen kielipesä saamelaisalueen ulkopuolelle perustettiin Helsinkiin vuonna 2012, Pentti Pieski sen eteenpäin vievänä voimana. Nykyisen pohjoissaamelaisen päiväkotilasten tilanteen hän näkee hyvänä kielipesineen ja pohjoissaamenkielisten lasten äidinkieliyryhmineen. Sen sijaan hän on huolissaan siitä, mitä tapahtuu tämän jälkeen: saamenkielistä esikoulutoimintaa ei ole ja kielenopetusta on vain kaksi tuntia viikossa.

Se varhaiskasvatuspuoli on hyvä. Mutta uhkana on mitä tapahtuu sen jälkeen kun lapset lähtee kielipesästä tai äidinkielisestä hoidosta, niin mitä sitten? Tapahtaa-ko kielenelvytys kodin varaan? ...

yksinomaan jompikumpi ei riitä, tarvitaan molemmat.

Pentti Pieski, saamelaiskäräjien hallituksen jäsen saamelaislasten vanhempi Helsingistä

Pieskin mukaan sellaisten lasten on vaikea rakentaa vahvaa saamelaisidentiteettiä, joilla ei ole vahvaa kielitaitoa, koska niin suuri osa maailmankuvaa ja arvoja perustuu kieleen. Hän pitää hyvin todennäköisenä sitä, että kielen hallitsevien saamelaisten määrä vähenee lähi-vuosikymmeninä.

Jos ei nyt tapahdu jotain ihmeitä, että valtiovalta herää – että nyt on otettava itseensä niskasta kiinni ja pistettävä nämä saamenopetusasiat kuntoon – saamelaiset arvot, se arvomaailma katoaa. Eli jos lapset eivät saa saamenkielistä opetusta, niin ei ole toivoa, että heille voisi rakentua vahva saamelaisidentiteetti. Se tarkoittaa, että saamelainen arvomaailma katoaa.

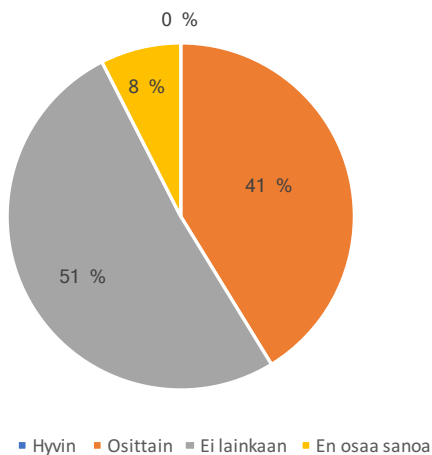
Pentti Pieski, saamelaiskäräjien hallituksen jäsen

Maaliskuussa 2017 Helsingin valtuusto äänesti sen puolesta, että Helsingissä lähdetään kehittämään saamenkielistä opetusta ja esiopetusta, mikä saa Pieskin toiveikkaaksi: jos opetukseen panostetaan, sekä kielellä että saamelaisella identiteetillä on vielä toivoa. Mutta monelle lapselle ympäri maata kello tikittää: mitä kauemmin kestää, ennen kuin he saavat asianmukaista oman kielen opetusta omalla kielellään, sitä suurempi on vaara, että heistä ei koskaan tule sujuvia omalla äidinkielellään.

Suuria puutteita kielilain toteutuksessa

Saamen kielilain (vuodelta 2003) tehtävä on turvata saamelaisten oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Käytännössä kyse on lähinnä oikeudesta käyttää saamen kieltä (kaikkia kolmea kieltä) viranomaisten kanssa asioitaessa. Lain seuranta näyttää sen sijaan synkältä: saamelaisten oikeus palveluihin omalla kielellään toteutuu huonosti.²⁵ Kunnalliset palvelut toimivat eri tavoin eri kunnissa: Parhai-

Kuva 5. *Kuinka valtion palvelut toimivat saamen kielellä saamelaiden kotiseutualueella. Ote Saamelaisbarometristä 2016 (Pasanen 2016:34).*

ten ne toimivat Utsjoella ja huonoiten Sodankylässä. Mutta myös Utsjoella monet palvelut on saatavilla kokonaisuudessaan pelkästään suomeksi ja saameksi ainoastaan tulkin välityksellä. Valtion palveluja ei yleisesti ottaen ole saatavilla saameksi.

Yksi keskeinen ongelma näyttäisi olevan tiedon puute. Ensimmäinen saamelainen kielibarometri toteutettiin 2016, ja se kertoi saamelaiden itsensä keskuudessa tiedon puutteesta heidän omista oikeuksistaan, mutta myös kunnan työntekijöiden tietämättömyydestä, mitä oikeuksia saamelaisilla on. Viranomaiset eivät aktiivisesti tarjoa

palveluita saameksi, vaikka laissa niin säädetään.

Viranomaisten vastaus palveluiden puutteeseen on usein se, että saamea osaavia ihmisiä ei ole riittävästi. Se vaikuttaa olevan kuitenkin vain osa totuutta. Saamelaiskäräjien mukaan suurin ongelma sosiaali- ja terveydenhuollossa on se, että henkilöstö ja potilaat eivät kohtaa: tällä hetkellä Lapin sairaanhoitopiirissä työskentelee yli 70 saamea puhuvaa henkilöä, mutta siellä ei ole minkäänlaista koordinoitua, joka yhdistäisi saamea puhuvat potilaat ja saamea osaavan henkilökunnan. Keskustelut pienistä muutoksista – kuten esim.

potilaan äidinkielen kysyminen hoitoon tullessa – eivät ole johtaneet tuloksiin. Saamelaiskäräjät pitää tätä puhtaasti asennekysymyksenä ja tahdon puutteena kuntien ja palveluntarjoajien puolelta.²⁶

Lapin sairaanhoitopiiri vahvistaa, että tällä hetkellä saamenkielisiä palveluita ei koordinoita millään tavoin. Tällaisen koordinoitijärjestelmän luominen olisi mahdollista perusterveydenhuollossa, mutta ei erikoissairaanhoidossa: kaikilla erikoisaloilla ei yksinkertaisesti ole saamenkielisiä lääkäreitä eikä muuta erikoistunutta henkilökuntaa, kuten Lapin sairaanhoitopiirin johtaja Jari Jokela toteaa.

Toinen keskeinen ongelma on resurssien puute. Saamelaiskäräjät toteaa, että se itse rikkoo kieli lakia joka päivä: esimerkiksi suurin osa kokouksista pidetään suomeksi, koska sillä ei ole varaa tulkkauseen muualla kuin täysistunnoissa. Sosiaali- ja terveyspalveluihin on saatu lisärahoitusta 480 000 euroa, jotka käytetään pääasiassa vanhus-tenhoidon parantamiseen. Mutta varat eivät riitä parantamaan lapsil-

le ja nuorille tarjottavia palveluita.

Yksi mahdollisuus parantaa saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja löytyy rajan toiselta puolelta. Norjan Kaarasjoel la on erikoistuttu saamenkieliseen terveydenhoitoon ja psykiatriseen hoitoon, ja sinne on tarkoitus valmistua erikoissairaanhoidon keskus vuonna 2018. Jo kauan on saamenkieliset potilaat lähetetty Suomen puolelta rajan yli Kaarasjoelle, ja Lapin sairaanhoitopiirin johtaja suhtautuu erittäin positiivisesti tämän yhteistyön kehittämiseen. Mutta kaikkea ei voida saada Norjasta. Siellä ei esimerkiksi ole tarjolla palveluita inarinsaameksi ja kol-tansaameksi. ”Tahtotila täytyy olla myös kehittää palvelut täällä”, toteaa Heidi Eriksen, ainoa Utsjoen kunnan palveluksessa oleva saamenkielinen lääkäri.²⁷

Päivähoidon puolella on tapahtunut systemaattista palvelujen kehittämistä vuosien saatossa. Terveyspalveluissa tuntuu että nyt taistellaan samojen kysymysten kanssa kuin edellinen sukupol-

vikin, eli samanlaista palvelujen systemaattista kehittämistä ei ole tapahtunut terveyspalveluissa.

Tulee mieleen kysymys, onko jollain tasolla terveyspalvelujen hallinnossa vallalla asenne, että kun odotetaan riittävän kauan ei ole enää jäljellä ketään joka vaatisi saamenkielisiä palveluita. Ja sairailta ja vanhoilla ei ole aina voimia vaatia ponnekkaasti oikeuksiansa toteutumista.

Aino Snellman, Utsjoen edellinen lääkäri, haastattelu

Miten tilannetta voitaisiin parantaa? Yksi mahdollisuus on selventää lainsäädäntöä siten, että siinä on todellakin kyse oikeudesta palveluihin. Siten kuin laki on tällä hetkellä muotoiltu, sitä tulkitaan niin, että saamelaisilla ei ole oikeutta palveluihin omalla kielellään samalla lailla kuin suomen- ja ruotsinkielisillä, vaan vain oikeus käyttää saamen kieltä. Tätä on selkeytetty hallituksen esityksessä maakunta-uudistukseksi ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisuudistukseksi 2.3.2017, jossa todetaan, että:

Laki ei kuitenkaan velvoita nykyisiä kuntia tai kuntayhtymiä taikka ehdotuksen mukaisia maakuntia järjestämään sosiaali- ja terveyspalveluja saamen kielellä, vaan kyseessä on oikeus käyttää saamen kieltä saamelaisten kotiseutualueen kunnissa ja saamen kielilaisissa määritellyissä viranomaisissa myös kotiseutualueen ulkopuolella. Sosiaali- ja terveyspalvelut voidaan siten toteuttaa esimerkiksi tulkkauksen avulla, jos saamenkielistä ammattihenkilöstöä ei ole saatavilla.²⁸

Sosiaali- ja terveysministeriössä, jossa esitys on laadittu, todetaan, että ensisijaisesti on pyrittävä löytämään henkilö, joka puhuu kieltä, mutta vähimmäisvaatimuksena on tulkkaus. Lapin sairaanhoitopiirissä todetaan, että nykyiset lakisääteiset vaatimukset ovat epäselviä. Sairaanhoitopiirissä katsotaan, että tarve saamenkielisille palveluille koskee pääasiassa niitä, jotka eivät osaa suomea tai tilanteita, joissa kielellä on keskeinen asema, kuten silloin kun kyseessä ovat vanhukset, lapset

ja nuoret, jotka ovat kasvaneet täysin saamenkielisiksi tai päihdehuollossa ja psyykkisessä terveydenhuollossa. Muiden ryhmien osalta vahvistetaan, että kommunikointi tapahtuu pääasiassa tulkin välityksellä, jos potilas ei puhu muuta kieltä kuin saamea. Ongelma on suurin päivystystapauksissa, joissa on vaikea saada tulkki nopeasti paikalle. Siksi sairaanhoitopiiri peräänkuuluttaa tulkkipäivystystä, joka voisi toimia puhelimitse.

Oikeusministeriö tulkitsee lakia kuitenkin eri tavoin, ja toteaa, että saamen kielilain tarkoitus oli nimenomaan taata palvelut *saameksi* parantamalla asteittain saamenkielisen henkilöstön saatavuutta. Eli kyse ei ole siitä, osaako potilas suomea vai ei, vaan kyse on saamen puhumisen mahdollisuuksien parantamisesta.

Toisaalta saamen kielilain tarkoitus on, että saamelaiset saisivat palvelut saameksi. [...] Toisaalta oikeusministeriö on hankalassa asemassa koska meidän valmistelemme lainsäädäntöä, mut-

ta emme varsinaisesti voi ottaa kantaa lain tulkintaan ja soveltamiskysymyksiin yksittäistapauksissa. Sitten viranomiset soveltavat lakia ja viime kädessä tuomionistuimet ottavat tulkintaan kantaa. Toimivallanjako menee näin.

Satu Kaskinen, saamelaisasioiden vastuuhenkilö oikeusministeriössä

Saamen kielilain lakiesityksessä sanotaan, että "Kotiseutualueella saamen- ja suomenkielisellä väestöllä tulisi molemmilla olla todellinen mahdollisuus käyttää omaa kieltään samalla tavalla kuin suomen- ja ruotsinkielisellä väestöllä kaksikielisissä suomen- ja ruotsinkielisissä kunnissa kielilain mukaan."²⁹ Tämä ei toteudu, jos suuressa määrin turvaudutaan tulkkaukseen saamenkielisten palveluiden toteutumisessa. Syrjintälautakunta on aiemmin asettanut Enontekiön kunnalle syrjintäkiellon ja uhkasakon, koska kunta ei ollut ryhtynyt riittäviin toimiin saamenkielisten palveluiden järjestämiseksi kunnassa.³⁰

Saamelaiset kokevat saamenkielisten palvelujen puutteen vaikeaksi ongelmaksi. Käsitys siitä, että tulkkaus riittää, voi vähentää kuntien motivaatiota panostaa saamenkielisten palvelujen kehittämiseen: kunnat eivät välttämättä halua panostaa ”lisäpalveluihin”, joita laki ei edellytä. Sen lisäksi, että palveluiden tarjoaminen tulkattuna on hankalaa, on saamenkielisten tulkkienvuute suuri.

Sen vuoksi lakia tulisi selkeyttää samoin kuin tukea sen toteuttamiseksi – sekä panostamalla enemmän kielitaitoisen henkilökunnan palkkaamiseen, että kouluttamalla olemassa olevaa henkilökuntaa. Sekä kunnat että Lapin sairaanhoitopiiri tarjoavat työntekijöille mahdollisuuden opiskella saamea, mutta tarve vaikuttaa olevan paljon suurempi kuin tarjonta tällä hetkellä.

Toinen varteenotettava toimenpide olisi ottaa saamelaiset mukaan palvelukokonaisuuksien suunnitteluun. Tarve on akuutti juuri tällä hetkellä (2017), kun suurta sote- ja maakuntauudistusta suunnitellaan ja toteutetaan. Huoli uudistuk-

sen edellä on suuri: minkäänlaisia linjauksia saamelaisten oikeuksien osalta ei ole vielä tehty tulevia maakuntia suunniteltaessa. Eduskuntakäsittelyssä olevassa maakuntalainsäädännössä (3/2017) maakunnille ei myöskään ole tulossa minkäänlaista rahoitusta saamenkielisyyden perusteella.

Meneillään olevan saamenkielilain tarkistuksen tarkoituksena on turvata saamenkielisten oikeudet myös maakunnissa. Lapin sairaanhoitopiiri vahvistaa, että tulevaisuuden koordinoitukysymys on vielä avoinna. Saamelaiskäräjät pelkää, mitä tulee tapahtumaan käytännössä – toistaiseksi Saamelaiskäräjät on saanut ponnistella kovasti päästäkseen mukaan kokouksiin, joissa asioita suunnitellaan ja niistä päätetään.

Saamelaisten perustuslaillista itsehallintoa saamelaisten kotiseutualueella ei ole huomioitu lainkaan maakunnallista itsehallintoa valmisteltaessa. ... Kun nykyisin sote-palvelujen sekä järjestämisestä että tuottamises-

ta vastaavat kunnat, eriytetään jatkossa nämä tehtävät toisistaan eri organisaatioille. ... Saamelaiden näkökulmasta tämä merkitsee sitä, että heidän mahdollisuutensa vaikuttaa ja osallistua omien sote-palvelujensa tuottamiseen heikenevät entuudestaan samalla, kun niitä koskeva päätösvalta etäännytyy yhä kauemmas saamelaisten vaikutusvallan ulottumattomiin. Maakuntalakiluonnoksen palvelulaitosta koskevista perusteluista ilmenee, että saamelaisilla ei ole niiden hallinnossa mitään asemaa, ei edes Lapin maakunnan palvelulaitoksessa.

Ote valtakunnallisen saamelaisten sosiaali- ja terveysalan järjestön SámiSoster ry:n lausunnosta koskien niin kutsuttua sote-uudistusta, 13.10.2016

Jos omista asioista ei olla mukana päättämässä, seurauksena voi olla, että oikeudet eivät välttämättä täyty. Lisäksi tieto siitä, mikä saattaisi toimia, katoaa: saamelaisilla on tilanteen parantamiseksi runsaasti käytännön ideoita, jois-

ta monet ovat varsin yksinkertaisia ja halpoja toteuttaa. Saamen kielen osaaminen ei myöskään ole perusteena virkojen täyttämässä. Tällä hetkellä monet saamentaitoiset ammattilaiset työskentelevät kuitenkin Norjassa. Saamea puhuvien houkuttelemiseksi suomalaisiin virkoihin pitäisi pystyä tarjoamaan kannustimia, kuten kielilisiä. Kielen opiskelumahdollisuuksia työaikana olisi myös parannettava.³¹

Kolmas konkreettinen toimenpide on yksinkertaisesti varata tähän enemmän rahaa ja päästä pois hankeajattelumallista. Esimerkiksi 'saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi' on sosiaali- ja terveysministeriön budjettiin merkitty 480 000 euroa. Tähän saakka rahat on käytetty vanhustenhuollon parantamiseen. Raha ei ole kuitenkaan riittänyt esimerkiksi lasten ja nuorten palveluiden parantamiseen. Pitäisi onnistua löytämään pysyviin hoitotarpeisiin tarkoitettua pysyvää rahoitusta, joka olisi riittävä turvaamaan ainakin peruspalvelut saamenkielillä kaikkien ikäisten perustarpeisiin.

Toinen esimerkki on saamelaisten vastine Kotimaisten kielten tutkimuskeskukselle, *Sámi Giellagáldu*, joka on perustettu yhdessä Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaiskäräjien kanssa hankerahoituksella. Kun projekti päättyi, työ pysähtyi ja käynnistyi uudelleen EU-hankerahoituksen avulla muutamia vuosia myöhemmin. Tällä hetkellä hanke jatkuu vuoteen 2018. Työ saamen kielenhuollon ja terminologian parissa jatkuu siis niin kauan kuin hanke jatkuu. Jos työaikaa voitaisiin sijaan käyttää pitkän aikavälin strategioihin ja todelliseen työhön hankehakemusten laatimisen sijaan, samoilla resursseilla voitaisiin saada enemmän aikaan. Kielen turvaamiseksi tarvitaan pitkäjänteisiä ja määrätietoisia satsauksia.

Pienet mediaresurssit

Koulun lisäksi media tukee vahvasti kieltä ja identiteettiä. NRK:n eli Norjan yleisradion entinen johtaja toteusi, että hänen mielestään joukkotiedotusvälineet ovat kaikkein tärkein tekijä saamen kielen pelastamisessa ja tukemisessa, vieläkin tärkeäm-

pi kuin koulu. Tämän johdosta saamenkielisiin ohjelmiin alettiin panostaa vahvasti, mikä teki Norjasta johtavan tekijän saamelaisessa mediatuotannossa.³²

Vastaavaa kehitystä ei ole tapahtunut Suomessa. Siitä huolimatta, että Ylen saamenkieliselä toimituksella, *YLE Sápmilla*, on käytössään oma alueellinen radiokanava, kanavalla ei ole riittävästi resursseja kanavan täyttämiseksi. Merkittävä muutos 2000-luvulla on ollut saamenkielisten tv-uutisten toimittaminen sekä verkkoviestintään panostaminen. Suomessa nähdään sekä yhteispohjoismaiset saamenkieliset uutiset että Ylen omat saamenkieliset tv-uutiset. Omat tv-uutiset *Yle Ođđasat* tavoittaa päivittäin 130 000 katsojaa. Lisäksi saamenkielistä lastenohjelmaa lähetetään 15 minuuttia viikossa. Radiolähetyksiä on noin kahdeksan tuntia päivässä. Eri saamelaisia kieliiä pyritään sisällyttämään samoihin ohjelmiin, mutta pääosa lähetyksistä on pohjoisaamen kielellä.

Uutiset ja yksi lastenohjelma viikossa sekä radio-ohjelmat eivät toki

ole lähellekään tarpeeksi, jos median pitäisi voida toimia vahvana kielellisenä tukena. Kuten journalismin professori Tom Moring on todennut: kaikkia medioita ja kaikkia tyyllilajeja tarvitaan, koska niillä kaikilla on eri tehtävät. YLE Sápmin pitäisi periaatteessa pystyä tarjoamaan saamenkieliselle väestölle yhtä laaja palveluvalikoima kuin Yle tarjoaa suomenkieliselle yleisölleen.

Samoilla resursseilla, joilla paikallistoimitukset tekevät uutisia ja ajankohtaisohjelmia, meidän pitäisi tehdä kaikki erikoisohjelmat, palvelu kaikkia ”vauvasta vaariin”. Ja tehdä se internetissä, radiossa ja televisiossa, mikä on täysin mahdollon tehtävä. Lisäksi teemme sen kolmella kielellä, ja sen lisäksi suomeksi. Ne, jotka ovat kasvaneet yksikielisessä ympäristössä eivät välttämättä voi ymmärtää, mitä tarkoittaa nelikielisessä toimituksessa työskenteleminen. Vaatii todella paljon tehdä työtä kolmella saamelaiskielellä.

Maria Saijets, YLE Sápmin vt. päällikkö

YLE Sápmi – samoin kuin sen vastineet NRK Sápmi Norjassa ja SVT Sápmi ja SR Sameradio Ruotsissa – toimivat siten peruspalveluna, eivät sen lisänä. Niiden pitäisi periaatteessa kattaa koko maa sekä neljän maan ylittävä saamelaisalue voidakseen raportoida tapahtumista ja tärkeistä saamelaisväestöä koskevista asioista. Siksi niiden lähtökohta on toisenlainen kuin paikallistoimituksilla, jotka tarjoavat paikallisia tai alueellisia uutisia ja ohjelmia valtakunnallisten tiedotusvälineiden tarjonnan lisäksi. Saamelaisten toimitusten resurssit ovat sitä vastoin usein samat tai tuntuvasti pienemmät kuin paikallistoimituksilla.

Saamenkielisiä sanomalehtiä Suomessa ei ole, lukuun ottamatta yksittäisiä *Lapin Kansan* julkaisemia saamenkielisiä artikkeleita sekä YLE Sápmin internetissä julkaisemia tekstejä. Inarinsaamelaisia tekstejä julkaistaan eräessä inarinsaamelaisessa julkaisussa. Siten vastuu saamenkielisestä mediatuotannosta Suomessa on ensisijaisesti YLE Sápmin hartioilla.

Jotta saamelaiselle yleisölle voidaan tarjota ”täyden palvelun” tarjontaa, tarvitaan saamelaismedioiden rajat ylittävää yhteistyötä. Paljon yhteistyötä tehdään ja on tehty sekä radiossa että televisiossa. Suomen pienempiä saamelaiskieliä yhteistyö ei kuitenkaan auta. Lisäksi on osoittautunut vaikeaksi tehdä yhteistyötä tasavertaisina kumppaneina, kun kehitys on jäänyt jälkeen sekä Ruotsissa että Suomessa. Jotta voitaisiin tehdä tehokkaasti yhteistyötä, ponnisteluja tarvitaan kaikilta osapuolilta, mitä ei aina ole haluttu myöntää Helsingissä tai Tukholmassa tehtäessä päätöksiä saamenkielisten lähetysten resursseista.³³

6. Oikeus maahan ja veteen: oikeuksia vai ei?

Saamelaiskäräjien puheenjohtajan Tiina Sanila-Aikio mukaan kaikki saamelaisia koskevat kysymykset kulmineituvat aina tavalla tai toisella maa ja vesikysymykseen. Maankäyttö puolestaan on

yhteydessä perinteisiin saamelaisiin elinkeinoihin, kuten kalastukseen, metsästyksen, poronhoitoon, marjankeruuseen ja perinteiseen käsityöhön. ”Mitä paremmin perinteisillä elinkeinoillamme menee, sitä paremmin myös esimerkiksi kielellä menee”, Sanila-Aikio toteaa.

Mutta saamelaisten perinteisiin maa-alueisiin kohdistuu kova paine. Yhä tiheämpi tieinfrastruktuuri, metsähakkuut, kullankaivuu vesistöissä sekä yhä voimakkaammin kasvava matkailu rajoittavat niitä alueita, joilla perinteisiä elinkeinoja voi vapaasti harjoittaa. Pois muuttaminen on kuten sanottu myös voimakasta: se osa saamelaisista, joka tänä päivänä yhä asuu kotiseutualueella ja harjoittaa perinteisiä elinkeinoja, muodostaa tätä nykyä vain pienen osan kaikista saamelaisista. Tämä merkitsee sitä, että ”ydinryhmä”, jossa kieli ja kulttuuri ovat vahvimmillaan, on sekä pieni että paineen alaisena. Siksi Sanila-Aikio painottaa, miten tärkeää on, että toimenpiteiden tulee saamelaisalueella aina tapahtua yhteistuumin saamelaisten kanssa –

Kuva 6. Valtio omistaa yli 90 % saamelaisten kotiseutualueen maista. Kuva on otettu Utsjoen kunnassa. (Valokuva: Lia Markelin)

siten, että heillä on *free, prior and informed consent* kansainvälisen oikeuden mukaisesti – saamelaiskulttuuriin kohdistuvien kielteisten seuraamusten minimoimiseksi. Koska alkuperäiskansojen kulttuurit ovat usein vahvasti yhteydessä asuttamiinsa maihin ja niillä harjoitettuihin perinteisiin elinkeinoihin, pääsyn näille maille katsotaan olevan monille *sine qua non* kysymys. Se selittää myös, miksi maa-oikeuksia korostetaan sekä ILO 169:ssä että UNDRIP:ssä eli YK:n alkuperäiskansojen oikeuksien julistuksessa.

ILO 169: yksi edistysaskel ja kaksi taka-askelta

Suomen Saamelaiskäräjät on 1990-luvulta alkaen ponnistellut ILO 169:n ratifiointin puolesta. ILO 169:n avulla katsotaan voitavan turvata paremmin saamelaisten oikeudet mukaan luettuna oikeus olla mukana päättämässä heitä koskevista asioista. Ratifiointin vastustajat sitä vastoin pelkäävät, että muiden oikeuksia kavennetaan ja että Lapin maat – joista valtio omistaa nyt yli 90 % (kuva 6) – siirtyvät saamelaisten omistukseen. Tämä pel-

ko on suurimmaksi osaksi perusteetonta. Kuten ns. Heinämäen raportissa todetaan:

Kysymys tulisi ennen kaikkea olla vahvasti turvatusta käyttöoikeudesta, jossa saamelaishallinnolla sekä elinkeinonharjoittajilla (saamelaisilla ja muilla) on oltava vahva osallistumisoikeus maita ja luonnonvaroja koskevaan päätöksentekoon sekä mahdollisuus pyrkiä pysäyttämään saamelaiskulttuurille haitallisia hankkeita ja mahdollisesti neuvoteltavaan kompensatioon ”vähäistä suuremmista” haitoista.³⁴

Norja ratifioi ensimmäisenä maana maailmassa ILO 169:n jo vuonna 1990. Maa-oikeuskysymyksessä tämä kuitenkin johti suurempiin muutoksiin vasta vuonna 2005, jolloin niin kutsutulla Finnmarksloven-lailla perustettiin uusi elin, *Finnmarkseiendomen (FeFo)*, joka otti hoitaakseen 95 % kaikista valtion omistamista maista maan pohjoisimmassa (ja saamelaisimmassa) läänissä Finnmarkissa. Elimen hal-

litukseen kuuluu yhtä monta Norjan saamelaiskäräjien kuin lääninkin edustajaa, eikä sen enemmistö toisin sanoen ole saamelainen. Sitä vastoin Finnmarksloven-laissa sanotaan, että päätökset tulee tehdä ILO 169:n mukaisesti. Norjassa saamelaisilla on myös enemmän sanottavaa esimerkiksi saamelaisalueilla harjoitettavasta kaivostoinnista. Norja ei siis ole antanut maita saamelaisille tai edes veto-oikeutta maakysymyksissä. Sen sijaan ILO 169 on antanut saamelaisille saman mahdollisuuden sanoa näkemyksensä kuin kaikille muillekin alueella.

Suomen osalta kysymyksestä on keskusteltu jo 1990-luvulta alkaen, mutta yleissopimusta ei ole ratifioitu. Vaikka asiantuntijat ovat yksimielisiä siitä, että ILO 169 ei vaatisi muutoksia Suomen lainsäädäntöön³⁵ tai nykyisiin omistussuhteisiin, maa-oikeuksia koskevat artikkelit ovat olleet suuri kompastuskivi. YK:n kansainväliset ja Euroopan neuvosto ovat toistuvasti haastaneet Suomen ratifioimaan yleissopimuksen.³⁶

Ratifiointi on kuitenkin pitkään ollut tavoitteena. Tavoite oli Jyrki Kataisen hallituksen hallitusohjelmassa 2011. Stubbin hallitus toisti sen vuonna 2014 ”edellyttäen, että hallituksessa on saavutettu saamelaismääritelmästä yhteisymmärrys”. Siksi oikeusministeri Anna-Maja Henrikssonin alaisuuteen lisättiin työryhmä, jonka tehtävä oli pohtia sekä muutoksia lakiin Saamelaiskäräjistä, että mahdollisuutta ratifioida ILO 169. Tämän seurauksena hallitus teki eduskunnalle vuonna 2014 kaksi esitystä, joista toinen koski saamelaiskäräjälain muuttamista – saamelaismääritelmän selvennys mukaan luettuna – ja toinen ILO-yleissopimuksen ratifiointia.

Kysymykset tulivat käsittelyyn maaliskuussa 2015. Eduskunnassa käytiin kova keskustelu. Seuraava kommentti kuvaa hyvin keskustelun äänensävyä:

[E]delleen meillä on sellainen tilanne Suomessa, että meillä ei ole edellytyksiä ratifioida tätä ILO 169 -sopimusta. Niitä keskei-

siä ongelmia on nimenomaan kolme: ensinnäkin, keitä sopimus koskee, eli sopimuksen subjektit, toiseksi, mihin maantieteelliseen alueeseen sopimusta tullaan soveltamaan, ja kolmanneksi, millä tavalla tuo sopimuksen edellä mainittu 14 artikla ja sen käytäntöön soveltaminen vaikuttaa alueen maiden omistus-, hallinta- ja käyttöoikeuksiin. Koska meillä ei edelleenkään ole kattavaa selvitystä tästä asiasta tehty, edellytyksiä ILO-sopimuksen ratifiointille ei ole.

Markus Lohi (kesk.), Lapin kansanedustaja, eduskunnan istunnossa 9.3.2015

Vaikka kaikki hallituspuolueet (Kokoomus, SDP, SFP ja KD)³⁷ olivat tukeneet ehdotusta ja vaikka hallituksella oli eduskunnassa enemmistö, ehdotus uudesta saamelaismääritelmästä kaatui äänin 162–28. Ministeri Henriksson kommentoi äänestystä hallituksen ”pohjanoiteeraukseksi”.³⁸ Kun eduskunta samoin jätti ILO 169:n samalla viikolla pöydälle, Henriksson totesi:

Tämä on vastoin kaikkia pelisääntöjä. Jos ei oltaisi näin lähellä vaaleja, tämä merkitsisi hallituskriisiä. Niin vakavasta tilanteesta on kyse.

Ministeri Anna-Maja Henriksson Turun Sanomissa, 13.3.2015³⁹

Menettelyä kommentoitiin saamelaiden taholta silloin näin:

Hallitus ja Saamelaiskäräjät olivat yhdessä neuvotelleet paketin, johon Saamelaiskäräjien yleisistunto, eli saamelaiden ylin päättävä elin, olivat antaneet siunauksensa. Ja nyt oli tavallaan eduskunnan vuoro, että Suomen ylin päättävä elin päättäisi sen, mitä Suomen hallitus oli linjannut. Ja sitten näimme että... Saamelaiset saivat rivinsä kuntoon, vaikka aina joka paikassa sanotaan, että saamelaiset ovat niin epäloogisia, että me vaan riitemme keskenään. Mutta tässä kohtaa saamelaiset tekivät just niin kuin oli sovittu. Ja suomalaiset sitten tekivät just niin

kun ei ollut sovittu.

Pauliina Feodoroff, Saa'mi Nue'ttin puheenjohtaja kommentissa YLElle;⁴⁰ katso hänen henkilökohtainen protestinsa kuvassa 7.

Eduskunnan äänestettyä ministeri Henriksson päätti vetää koko esityksen saamelaiskäräjälaista pois. Kolme päivää myöhemmin hallituspuolue SDP päätti olla tukematta ILO 169-sopimuksen ratifiointia. Ministeri ei kuitenkaan vetänyt ILO-esitystä pois, vaan ratifiointi odottaa edelleen toista käsittelyä eduskunnassa.

Eduskunnan määritelmä-äänestyksen seurauksena Saamelaiskäräjien silloinen puheenjohtaja Klemetti Näkkäläjärvi erosi ja saamelaiden nuorisjärjestö Suoma Sámi Nuorat järjesti mielenosoituksen. Saamelaiskäräjien nykyinen puheenjohtaja Tiina Sanila-Aikio toteaa, että jos yhteistyökumppanina olisi toinen maa ja yhden maan hallitus vetäytyisi jo sovitusta sopimuksista, tällainen menettely johtaisi diplomaattiseen kriisiin. Mutta nyt ”kysehän oli vain saamelaisista”.

Ei-saamelaiden pelko oikeuksien

menettämisestä saamelaisalueella on yksi syy siihen, miksi vastustus on niin suurta. Mutta se pelko on aiheeton, Anna-Maja Henriks-son toteaa:

Eihän tässä pyritä mihinkään muuhun kuin siihen, että saamelaiset alkuperäiskansana voivat saada takeet kulttuurinsa ja kielensä ylläpitämiseen, sitä me haluamme. Ja sitä, että he voivat harjoittaa perinteisiä elinkeinojaan. Ja että he saisivat olla mukana neuvottelemassa, kun heille tärkeitä asioita ratkaistaan – kun kyse on maasta, kalavesistä ja niin edelleen. Juuri tälle hän ILO-yleissopimus perustuu, että tulisi huolehtia siitä, että heidät otetaan mukaan ja yritetään päästä yhteisymmärrykseen. Mutta sehän ei kuitenkaan anna heille veto-oikeutta, ja tätä me yritimme selittää. ... Tähän on mennyt niin paljon tunnetta, että järjenmukaisuus on jäänyt syrjään. ... Ministerinä painotin, että me pyrimme niin sanottuun reiluun ratkaisuun. Me emme pyri

tekemään kenellekään paha, eikä valtiovalta tule ottamaan keneltäkään mitään oikeuksia pois. Mutta kun ei uskota.

Anna-Maja Henriks-son, 1.2.2017

Sama pätee edelleen, sillä hallitus ei ole esittänyt toista ehdotusta. Kuitenkin ILO 169-yleissopimusta vastustetaan ankarasti sekä saamelaisten kotiseutualueella, että kansanedustajien keskuudessa. Näin kommentoivat esimerkiksi kansanedustajat Kärnä ja Maijala:

Olen [...] samaa mieltä siitä, että virallisen Suomen tulee saattaa alkuperäiskansa-asiansa kuntoon. Se taas tulee aloittaa tunnustamalla statuksettomien saamelaisten ja lap-palaisten oikeusasema. Ennen kansallisen lainsäädännön kuntoonsaattamista näiltä osiltaan on turha haaveilla ILO 169-yleis-sopimuksen tai pohjoismaisen saamelaissopimuksen ratifioimisesta.

Mikko Kärnä (kesk.), Lapin kansanedustaja, Uudessa Suomessa 15.1.2017

Kuva 7. Kolttasaamelaisen Saa'mi Nue'tt yhdistyksen puheenjohtaja elokuvaohjaaja Pauliina Feodoroff yhdessä kumppaninsa, ohjaaja Milja Sarkolan kanssa presidentin itsenäisyyspäivän juhlissa 6.12.2015. Kummallakin on numero 169 näkyvissä protestina sille, että Suomi ei ole ratifioinut ILO-yleissopimusta 169. Pasi Liesimaan ottama kuva julkaistiin Iltalehdessä 7.12.2015.

Saamelaisten oikeuksia on kehitettävä paljonkin, mutta ILO 169-sopimus ja etenkin Pohjoismaainen saamelaissopimus nyt esitettyssä muodossaan ja tässä tilanteessa, jossa saamelaismääritelmä on auki, eivät sitä kehittäisi. Päin vastoin sopimusten hyväksyminen lisäisi ristiriitoja ja jännitteitä niin eri saamelaisryhmien kuin alueella elävien saamelaisten ja ei-saamelaisten välille.

Eeva-Maria Maijala (kesk.), Lapin kansanedustaja, 31.3.2017

Saamelaiskäräjiä koskevaan lakiin liittyvien epäselvyyksien vuoksi on nyt keskusteltu 20 vuotta siitä, kuka voidaan virallisesti laskea saamelaiseksi. Käytännössä kyse on siitä, ketkä voidaan merkitä Saamelaiskäräjien äänestysluetteloon. Jotkut ovat ottaneet saamelaisuutensa takaisin tai "löytäneet" sen 1990-luvulla alkaneiden oikeuskustelujen myötä, Saamelaiskäräjien kuitenkin tunnustamatta heitä saamelaisiksi. Näitä ongelmia paremmin ymmärtääkseen tulee tar-

kastella lähemmin kysymystä siitä, kuka tänä päivänä määritellään saamelaiseksi.

Kuka on saamelainen?

Lain määritelmä siitä, kuka on saamelainen, on periaatteessa sama kaikissa kolmessa asiaan liittyvässä Pohjoismaassa ja perustuu pääasiallisesti kieleen. Sen lisäksi, että kyseisen henkilön tulee mieltää itsensä saamelaiseksi, hänellä tulee

olla 1) saame äidinkielenä tai vanhempia tai isovanhempia, joiden äidinkieli on ollut saame, tai 2) ainakin yksi vanhempi, joka on merkitty tai joka olisi voitu merkitä Saamelaiskäräjien äänestysluetteloon. Norjassa kielimääritelmä ulottuu vielä yhtä sukupolvea kauemmas eli isovanhempien vanhempiin – sama määritelmä, jota pohjoismaisen saamelaisyleissopimuksen luonnoksessa ehdotetaan kaikkia kolmea maata koskevaksi.

Suomen laissa saamelaiskäräjistä on vielä yksi vaihtoehto. Jos henkilö katsoo olevansa saamelainen ja on ”sellaisen henkilön jälkeläinen, joka on merkitty tunturi-, metsä- tai kalastajalappalaiseksi maa-, veronkanto- tai henkikirjassa”,⁴¹ hänet voidaan tunnustaa saamelaiseksi Suomessa. Alkuperäisen lakiehdotuksen mukaan tämän sukulaisuuden todisteina voitaisiin käyttää lähteitä vuodelta 1875 tai sen jälkeen. Perustuslakivaliokunta kuitenkin poisti tämän takarajan eduskunnan käsittelyssä ilman että Saamelaiskäräjät (silloinen Saamelaisvaltuuskunta) hy-

väksyi muutoksen.

Tämän ”määrittelemättömän määritelmän” eräänä seurauksena olemassa on nyt joukko henkilöitä, jotka mieltävät itsensä saamelaisiksi mutta joita Saamelaiskäräjät ei tunnusta sellaisiksi. Osa heistä on vanhemmista suvuista polveutuvia henkilöitä, joista monet ovat saamelaisten nykyisen kotiseutualueen ulkopuolelta. Useat heistä viittaavat saamelaisiin sukulaisiin 200–300 vuoden takaa tai kauempaa. Heihin kuuluvat muiden muassa ne, jotka mieltävät itsensä lappalaisiksi, keminlappalaisiksi, metsäsaamelaisiksi tai statuksettomiksi saamelaisiksi, joista osa viittaa vielä elävään metsäsaamelaiseen kulttuuriin.⁴² Yksi heistä, kansanedustaja Eeva-Maria Maijala, on kirjoittanut kirjan keminlappalaisista, joita hän pitää Suomen neljäntenä saamelaisryhmänä.

Suomessa on neljä saamen ryhmää: pohjoissaamelaiset, koltat, inarinsaamelaiset ja keminlappalaiset, joita on kutsuttu myös keminsaamelaisiksi, metsälap-

palaisiksi ja metsäsaamelaisiksi. [...] Työtä tehdessäni kävi ilmi, että osalle metsälappalaisista saamelaiskäräjien luetteloon pääseminen oli identiteetin kannalta tärkeää, toiset taas eivät edes haluaisi hakea sinne, vaikka pääsisi. Näille henkilöille merkitsee paljon, että he saavat sanoa ääneen olevansa lappalaisten jälkeläisiä ja olla ylpeitä siitä yhä elämässä olevasta kulttuurista, jota he saavat yhä harjoittaa ja pitää ominaan. Näille henkilöille on tärkeää, että saa olla se mikä on. Eikä kukaan voi kieltää hänen oikeuttaan pitää suvun vaatteita.

Kansanedustaja Eeva-Maria Maijala (kesk.) kirjastaan ”Kemin-Lappi elää!”⁴³

Hän myös kokee henkilökohtaisesti loukkaavaksi, että häntä pide-
tään saamelaisvastaisena:

On tuntunut henkisesti todella pahalta, että minuakin on leimattu saamelaisten vastustajaksi sen takia, että en voi hyväksyä näitä esityksiä. Koenhan itsekin

kuuluvani alkuperäiskansaan, vaikka Saamelaiskäräjien vaalilautakunta ei tunnusta identiteettiäni.

Eeva-Maria Maijala (kesk.), 31.3.2017

Heinämäen työryhmä (2017) on hyvin kuvannut koko prosessia siitä, miten uusia ryhmiä on syntynyt 1990-luvulta alkaen. Samassa raportissa selvitetään kuka voi olla alkuperäiskansaa kansainvälisen oikeuden mukaan ja ketä ILO-sopimus 169 koskee. Alkuperäiskansan määritelmässä on kyse kollektiivista – kansasta – eikä yksittäisistä yksilöistä: kansasta, joka on ylläpitänyt kulttuuriaan ja elinkeinojaan. Tällä kansalla on oikeus päättää itse jäsenistään. Yksilö ei itse voi ilmoittaa kuuluuko hän alkuperäiskansaan vai ei. Raportissa kuvataan myös, miksi Saamelaiskäräjät ja muut saamelaisorganisaatiot ovat suhtautuneet kriittisesti Maijalan näkemysten kaltaisiin näkökohtiin:

Saamelaiskäräjät ja useat saamelaisjärjestöt ovat suhtautuneet kriittisesti metsäsaame-

laisuuden (tai lappalaisuuden) nimissä tapahtuvaan poliittiseen liikehdintään ja metsäsaamelaisuuden tuomiseen yhtenä nykysaamelaisuuden muotona yhteiskunnalliseen keskusteluun ja nähneet sen uhkana nykysaamelaiden itsehallinnolle, kielelle ja kulttuurille. Koska historiallisten metsäsaamelaiden jälkeläiset eivät mahdollisesti ole tulleet tunnistetuiksi saamelaisina saamelaiden keskuudessa sukupolviin, eivät saamelaisen itsehallinnon näkökulmasta kuulu saamelaisiin nyky-yhteisöihin, ja heidän nähdään edustavan pohjoista suomalaisuutta, pidetään heidän hyväksymistään Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon saamelaiden assimiloitumista valtaväestöön edistävänä kehityksenä.³²¹ Myös saamelaiskäräjälain muutostarpeita selvittäneen raportin mukaan mahdollinen kehityskulku on, että kieliperustaiset saamelaiset voisivat lyhyessäkin ajassa jäädä vähemmistöön saamelaiden kieltä ja kulttuuria koskevassa, perustuslain turvaamassa

kulttuuri-itsehallinnossa, mikäli saamelaisen määritelmää laajennetaan.⁴⁴

Saamelaiskäräjät ja muut saamelaiset organisaatiot siis näkevät nämä uudet ryhmittymät niin suomettuneina, että niiden osallistuminen Saamelaiskäräjien toimintaan voisi vaarantaa saamen kielen ja saamelaisen kulttuurin puolesta tehtävän työn.

Heitäkin on, jotka kutsuvat itseään alkuperäisiksi inarinsaamelaisiksi, jotka eivät välttämättä puhu kieltä tai joilla ei ole aktiivista yhteyttä saamelaiseen kulttuuriin mutta jotka mieltävät itsensä varsinaiseksi alkuperäisväestöksi. Nämä ryhmittymät ovat perustaneet omia järjestöjään edistääkseen oikeuksiaan, jotka ”saamelaiseliitti” heidän mielestään jättää huomiotta. Saamelaiseliitillä tarkoitetaan niitä saamelaisia, jotka johtavat Saamelaiskäräjiä, joka mielletään ensisijaisesti poroja omistavien (pohjois) saamelaiden elimeksi.⁴⁶ Saamelaiskäräjissä on pieni oppositio, joka itse kritisoi Saamelaiskäräjiä ni-

menomaan määritelmäkysymyksessä. Siihen kuuluva Anu Avaskari on perustanut oman inarinsaamelaisen järjestön. Vuonna 2013 hän kommentoi, miten Saamelaiskäräjät tuntui hänestä syrjivän osaa inarinsaamelaisia jättämällä heidät merkitsemättä äänestysluetteloon: ”Ensin meitä on syrjitty suomalais-tamalla ja sitten vielä toistamiseen oman kansan toimesta. Ja tämä jälkimmäinen syrjintä on kaikkein julminta”.⁴⁷ Toiset inarinsaamelaiset eivät katso tämän näkökannan tai järjestön edustavan heitä.⁴⁸ Saamelaiskäräjät on päättänyt selvittää inarinsaamelaisen oikeusaseman vaalikaudella 2016–2019.

Saamelaiskäräjät on virallisissa lausunnoissaan vaatinut Saamelaiskäräjiä koskevaan lakiin sisältyvän määritelmän tarkistamista ja niiden ollen hylännyt perusteettomina pitämänsä tai vanhempiin kuin vuodelta 1875 oleviin asiakirjoihin perustuneet anomukset. Kuten Heinämäki & al. yllä totesi, pelätään, että suurehko joukko Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan suomalaisistuneita henkilöitä voi helposti

vesittää Saamelaiskäräjien alkupe- räisajatuksen eli saamelaisen kielellisen ja kulttuurisen itsehallinnon toteuttamisen.

Korkein hallinto-oikeus puol- si pitkään Saamelaiskäräjien näke- myksestä useimpien Saamelaiskärä- jien päätöksistä tehtyjen valitusten kohdalla. Vuonna 2011 tapahtui käännekohta, joka kävi selvem- mäksi vuonna 2015. Kun eduskunta oli samana keväänä äänestänyt saa- melaismääritelmän muutosehdo- tusta vastaan, Korkein hallinto-oi- keus hyväksyi yli puolet kaikista saamistaan Saamelaiskäräjien ää- nestysluetteloon merkitsemistä koskevista valituksista. Korkein hal- linto-oikeus viittaa päätöksissään kokonaisarviointiin ja muun muas- sa eduskunnan perustuslakivalio- kunnan lausuntoon.⁴⁹ Tätä kritisoi – Saamelaiskäräjien lisäksi – vah- vasti muiden muassa tunnettu kan- sainvälisen oikeuden ja alkuperäis- kansakysymysten asiantuntija pro- fessori Martin Scheinin. Hän katsoi muun muassa, että KHO teki arvi- ointinsa perustuslakivaliokunnan poliittisen kannanoton eikä kan-

sallisen ja kansainvälisen oikeuden perusteella ja että sen päätös oli ristiriidassa sen kanssa, että saamelaisilla on oikeus päättää itse jäsenistään.⁵⁰

Ymmärtääkseen, miten tärkeää Korkeimman hallinto-oikeuden on tukeutua tässä kysymyksessä perustuslakivaliokuntaan, on välttämätöntä tarkastella hieman lähemmin, miten valiokunta käsitteli esitystä uudeksi laiksi saamelaiskäräjistä. Ensinnäkin Anna-Maja Henriksson tähdentää, että perustuslakivaliokunta toimii saamelaiskysymyksissä poliittisena valiokuntana:

Nyt pitää muistaa, että kun perustuslakivaliokunta käsittelee saamelaiskysymyksiä, se käsittelee niitä substanssikysymyksinä eikä perustuslain näkökulmasta. ... On kuin ottaisi minkä tahansa valiokunnan, joka käsittelee sellaista uudistusta, jossa se on asiantuntija. ... Se on valtava ero. Ja se myös mutkistaa koko tätä käsittelyä, koska politiikka tulee niiltä osin perustuslakivaliokuntaan, kun kyse on saame-

laiskysymyksistä.

Anna-Maja Henriksson, 1.2.2017

Toiseksi on asianmukaista katsoa, keitä asiantuntijoita perustuslakivaliokunta on kysymyksessä kuullut. Kun lakiesitys uudeksi laiksi saamelaiskäräjistä oli vuonna 2015 esillä perustuslakivaliokunnassa, huomaa, että paljon tilaa on annettu sellaisille asiantuntijoille – tutkijoille, yhdistysihmisille ja henkilöille vailla virallista asemaa – jotka puhuvat avoimesti Saamelaiskäräjiä tai Saamelaiskäräjien näkemystä määrittelykysymyksestä ja ILO 169:stä vastaan. Saamelaiskäräjien äänestä tuli siinä yhteydessä ainoastaan yksi ääni monista siitä huolimatta, että Saamelaiskäräjät on ainoa elin, jolla on laillinen oikeus puhua saamelaisten puolesta.

Perustuslakivaliokunnan tässä kysymyksessä antama lausunto on siis nimenomaan poliittinen päätös, mitä Scheinin tähdentää KHO:ta kritisoidessaan.

Valiokunnan käsittelyä seuranneessa täysistunnossa käytyjä poliittisia keskusteluja tarkasteltaessa

näyttää siltä, että tässä kysymyksessä useampi kansanedustaja oli ns. statuksettomien saamelaiden kuin Saamelaiskäräjien puolella.⁵¹ Puhuttiin myös ns. statuksettomista saamelaisista ”vähemmistönä vähemmistössä” siitä huolimatta, että he eivät muodosta yhtenäistä ryhmää ja vaikka Saamelaiskäräjät ei pidä heitä saamelaisina. Henriksen vahvistaa, että ns. statuksettomia saamelaisia tukevat kansanedustajat harjoittivat eduskunnassa aktiivista lobbauskampanjaa ennen saamelaislain ja ILO 169:n käsittelyä. Tällaisessa yksittäisten kansanedustajien vahvasti tuke-
massa vastaliikkeessä Saamelaiskäräjien ääni painuu helposti kuulumattomiin. Kuten edellä näimme, äänestys täysistunnossa päättyi tämän ”vastapuheen” suureen voittoon, kun melkein koko eduskunta äänesti määrittelykysymyksen perusteella saamelaiskäräjiä koskevan lain muutosta vastaan.

Saamelaiskäräjien puheenjohtaja pitää erittäin ongelmallisena sitä, että kourallinen kansanedustajia tuntuu periaatteessa vaikutta-

van siihen, miten koko eduskunnan linjaa – ja, kuten olemme nähneet, myös Korkeimman hallinto-oikeuden linjaa – tulee tulkita saamelaiskysymyksissä. Se, että Saamelaiskäräjien työlle on olemassa hyvin järjestäytyneet vastarintaliikkeet, jotka saa tukea Suomen korkeimmilta päätöksentekokoelimita, johtaa Saamelaiskäräjien legitimitetin kyseenalaistamiseen.

Tottakai täytyy sanoa se, että saamelaisilla itsellään tulee olla valta päättää omista asioistaan, ja erityisesti siitä kuka siihen ryhmään kuuluu. ... Meillä on Saamelaiskäräjät, jonka Suomen valtio on tunnistanut ja tunnustanut, ja sen pitäisi tätä virallista vuoropuhelua valtion ja saamelaiden välillä hoitaa. Ja sinäkin varmasti tiedät, että tämä ei nyt oikein toimi tällä hetkellä sen vuoksi, että meidän legitimitettiä kyseenalaistaan jatkuvasti, ja valtio on lähtenyt myös tähän matkaan.

Tiina Sanila-Aikio 21.2.2017

Saamelaiskäräjiä tai pikemminkin Saamelaiskäräjien vaalilautakuntaa on vuorostaan kritisoitu ankarasti niiden annettua hylkääviä päätöksiä Saamelaiskäräjien perusteettomina pitämiin hakemuksiin päästä Saamelaiskäräjien äänestysluetteloon. Vaalilautakunta on kovin sanoin leimattu syrjiväksi siitä huolimatta, ettei hylkäävien päätösten perusteita ole tutkittu. Syrjintäargumenttia on käytetty myös määrittelykysymyksessä. Heinämäen selvityksessä kuitenkin todetaan, että kyse on kahdesta eri asiasta:

Saamelaiskäräjien syrjinnästä syyttämistä on voitu käyttää myös argumenttina laajennetun saamelaismääritelmän tueksi tai ainakin sen tueksi, ettei saamelaismääritelmää tule kaventaa. Todellisuudessa nämä kaksi asiaa ovat kuitenkin toisistaan erillisiä asioita. Se, että Saamelaiskäräjät tulkitsee saamelaiskäräjälakia kiellipainotteisesti, ei ole syrjintäkysymys kuin ainoastaan siinä tapauksessa, että la-

kia tulkitaan eri tavalla eri yksilöiden osalta. Saamelaiskäräjien tulkinta ei ole ollut epäjohdonmukainen, paitsi muutamassa edellä mainitussa yksittäistapauksessa. Syrjintää käytetään kuitenkin myös perusteluna sille, ettei Saamelaiskäräjät hyväksy hakijoita saamelaiseksi pelkäämään saamelaiskäräjälain 3 §:n 2 kohdan eli ns. lappalaispykälän ja itseidentifikaation takia. Tässä yhteydessä on kuitenkin tärkeä huomioida, ettei myöskään korkein hallinto-oikeus edelleenkään hyväksy ketään pelkäämään ns. lappalaispykälän nojalla, (ellei kyse ole aivan uusista 1870 jälkeisistä luetteloista) vaan henkilöitä on päässyt sisään kokonaisuutensa perusteella.⁵²

Valtioneuvostolle vuonna 2017 ns. Heinämäen selvityksen kirjoittanut laaja tutkijajaneeli kävi tarkoin läpi sen, miten sekä Saamelaiskäräjät että KHO käsittelivät kieltävän päätöksen saaneita. Tutkijaryhmä totesi, että Saamelaiskäräjien vaalilautakunta on yhtä poikkeusta lu-

kuun ottamatta ollut johdonmukainen arvioinnissaan. Sitä vastoin todettiin, ettei Korkein hallinto-oikeus ollut ollut johdonmukainen. Tutkijaryhmä totesi myös, ettei saamelaisien itsehallintoa ollut huomioitu KHO:n päätöksessä.⁵³ Sekä ILO 169:n tausta-asiakirjojen että UNDRIP:n mukaan ryhmällä itsellään tulee olla oikeus päättää jäsenistään. Ulkopuolisten elinten – tässä tapauksessa Korkeimman hallinto-oikeuden – todetaan voivan ainostaan tarkastella sitä, ovatko Saamelaiskäräjien päätökset lainmukaisia, johdonmukaisia ja syrjimättömiä, mutta ne eivät ei-saamelaisina eliminä voi päättää, kuka on saamelainen. Se, että Korkein hallinto-oikeus on ottanut itselleen tällaisen roolin, merkitsee, ettei kansainvälistä oikeutta ole noudatettu.

Tästä asiantuntijoiden ja tutkijoiden tekemästä arvioinnista huolimatta tämä ei tunnu vakuuttavan poliitikkoja. Yksi Lapin kansanedustajista katsoo, että Suomen saamelaispolitiikan suurin nykyongelma liittyy juuri tähän:

Lapissa keskusteluttaa saamelaismääritelmä ja KHO:n päätökset, joissa rekisteriin hyväksyttiin 94 valituksen tehnyttä. Nykyinen tilanne on kestämätön, jossa oikeusvaltiossa tuomioistuimen ratkaisu asiasta kyseenalaistetaan saamelaiskäräjien toimesta.

Johanna Ojala-Niemelä (SDP), Lapin kansanedustaja, 28.3.2017

Oikeusministeri Jari Lindström on kommentoinut, että määrittelykysymys selvitetään Saamelaiskäräjiä koskevan lain tulevassa tarkistuksessa, jonka odotetaan tulevan hyväksytyksi vuonna 2019.⁵⁴ Se, miten se tapahtuu, liittyy muun muassa siihen, miten pohjoismaiselle saamelaisyleissopimukselle käy ja meneekö siinä ehdotettava määritelmä läpi. Heinämäen raportissa esitetään ehdotus, joka erotaisi määritelmän Saamelaiskäräjien äänestysluettelosta: henkilö voidaan määritellä saamelaiseksi ja hän voi nauttia mahdollisista oikeuksista esim. ILO 169:n puitteissa siitä huolimatta, ettei hän ole äänestysluettelossa.

Sitä riippumatta, miten määrittelykysymykseen suhtaudutaan, voidaan todeta, että se on ongelmallinen. Ei niinkään niille yksilöille, jotka ovat aina mieltäneet itsensä saamelaisiksi: heillä on useimmiten selvä käsitys siitä, keitä he ovat ja ketkä kuuluvat heihin.⁵⁵ Monet heistä kokevat sen sijaan itse keskustelun ongelmalliseksi, koska puhe siitä, että saamelaiset riitelevät keskenään, on saanut suurta huomiota Etelä-Suomessa. Ja keskinäisistä riidoista on hyötyä niille, jotka eri syistä haluavat vastustaa saamelaisten oikeuksia.⁵⁶

Itse kysymys on kuitenkin ongelmallinen niille, jotka oikeasti tuntevat olevansa saamelaisia mutta mieltävät itsensä syrjityiksi, ja ongelmallinen saamelaisten oikeuksien kehittämiseksi. Kuten professori Rauna Kuokkanen on todennut, tuskin kukaan liikehtii estääkseen jotakuta muuta elvyttämästä saamelaisia juuriaan. Mutta asiasta tulee ongelmallinen, jos identiteetin elvyttämistä käytetään poliittisena lyömäaseena saamelaisia vastaan heidän pyrkiessään ylläpitämään

kieltään ja perinteisiä elinkeinojaan.⁵⁷ ILO 169:n ratifiointin kaltaisten aloitteiden pysähtyminen määrittelykysymyksen vuoksi vaikuttaa saamelaisten oikeuksien kehittämiseen kokonaisuutena.

Tenojoen kalastus: uhanalainen perinteinen elinkeino

Norja ja Suomi tekivät syksyllä 2016 sopimuksen lohenkalastuksesta Tenjoessa kyseisten kahden maan rajalla. Sopimuksen tavoitteena on rajoittaa kalastusta joen lohikannan suojelemiseksi.

Tenojoen lohikalastus on saamelaisen kulttuurin eräs keskeinen osa. Siksi sekä Norjan että Suomen Saamelaiskäräjät olivat mukana neuvotteluissa. Sopimus kuitenkin muotoiltiin ainoastaan kyseisten kahden valtion edustajien välillä saamelaisten vastaväitteitä huomioimatta. Suomen Saamelaiskäräjien kanssa neuvoteltiin vasta sen jälkeen, kun sopimus oli jo allekirjoitettu.⁵⁸ Uusi sopimus vähentää saamelaisten perinteisiä kalastusmahdollisuuksia jopa 80 % nykytasosta. Kalastusoikeutensa perineiden mutta

itse muualle muuttaneiden saame-laisten oikeutta kalastaa rajoitetaan sataprosenttisesti.⁵⁹ Kun kieltäisi saamelaisia hoitamasta poroja, katsoo nuori saamelaispoliitikko Áslat Holmberg, joka kasvoi joen rannalla mutta asuu nyt toisella paikkakunnalla. Hän kokee, että häntä rangaistaan siitä, että hän hankkii itselleen korkeamman koulutuksen, mikä edellyttää muuttoa.⁶⁰

Saamelaisesta näkökulmasta rajoitusten ongelmana ei ole vain kalastusmahdollisuuden rajoittaminen. Perinteinen kalastus sallitaan ainoastaan erittäin rajallisina aikoina, mikä merkitsee, että perinteiset paljon aikaa vaativat menetelmät karsiutuvat enemmän tai vähemmän pois. Sitä paitsi lasten olosta veneessä tehdään laitonta, koska kaikilla veneessä olijoilla tulee olla kalastuslupa. Suurena vaarana on näin ollen, etteivät perinteet ja taidot välity seuraavalle sukupolvelle, kun sopimus astuu voimaan.

Tenon kalastus – ne taidot ja tiedot patopyyntiin tai kulkutukseen, ne katoavat tämän Tenon

kalastussopimuksen johdosta.

Tiina Sanila-Aikio, Suomen Saamelaiskäräjien puheenjohtaja

Se monisatavuosinen perinne, mikä meillä on suvussa kulkenut, kalastusperinne, periaatteessa se loppuu ensi kesänä, koska uusi Tenon kalastussopimus astuu voimaan kesäksi 2017.

Pentti Pieski, Saamelaiskäräjien hallituksen jäsen

Sopimusta on kritisoitu ankarasti joen kummallakin puolella. Sekä Suomen että Norjan Saamelaiskäräjät ovat kehottaneet niin Suomen eduskuntaa kuin Norjan suurkäräjätkin hylkäämään sopimuksen. Lisäksi Suomen Saamelaiskäräjät valitti maa ja metsätalousministeriön menettelystä oikeuskanslerille ja sai myöhemmin tukea valitukselle: ministeriö ei ollut noudattanut voimassa olevaa lakia. Suomessa kritiikki tuntuu kuitenkin kaikuneen kuuroille korville: eduskunnan perustuslakivaliokunta hyväksyi hallituksen esityksen helmikuussa 2017 – siitä huolimatta, että

valtiokunta totesi sekä sisältöön että menettelytapaan liittyviä ongelmia. Lisäksi valiokunta oli sitä mieltä, että saamelaisten oikeuksia koskeva seuraamusarviointi oli ollut puutteellinen. Ainoa, joka lausunnossa esitti eriävän mielipiteen, oli Anna-Maja Henriksson.⁶¹

Vaikka perustuslakivaliokunta katsoo, että sopimus rikkoo saamelaisten perustuslaillisia oikeuksia, se samanaikaisesti siis hyväksyy sen, että ehdotus etenee. Maa ja metsätalousvaliokunta pani perustuslakivaliokunnan kommentit merkille mutta totesi, ettei lakiehdotusta voi muuttaa. Eduskunta hyväksyi esityksen maaliskuussa 2017.

Sopimukseen liittyvällä menettelyllään Suomi – etenkin maa ja metsätalousministeriö mutta myös eduskunta – loittonee alkuperäiskansojen kanssa käytäviä neuvotteluja varten laadituista kansainvälisistä normeista. Paikallisia käytäntöjä ja perinteistä tietämystä on biologista monimuotoisuutta koskevan YK:n yleissopimuksen 8 artiklan j kohdan mukaan kunnioitet-

tava biologisen monimuotoisuuden ylläpitämiseksi. Apuvälineiksi kehitettiin ns. *Akwé: kon* ohjeet siitä, miten menetellä hankkeissa, jotka saattavat vaikuttaa alueisiin, joita jokin alkuperäiskansa on perinteisesti hyödyntänyt tai jotka se mieltää pyhiksi.⁶² *Akwé: konin* keskeisenä periaatteena on, että kyseisten kansojen tulee osallistua suunnitteluprosesseihin alusta alkaen. Suomi on yhtynyt näihin ohjeisiin, ja esim. Metsähallitus on aiemmin hyödyntänyt niitä. Mutta tässä tapauksessa mitään neuvotteluperiaatteita ei ole noudatettu.

7. Puutteelliset vaikutusmahdollisuudet ja resurssit

Kysymys kuuluu, onko Saamelaiskäräjien kohtelu Tenojoen kalastusasiassa kertaluonteinen ilmiö vai oire jostain suuremmasta ongelmasta. Valitettavasti näyttää siltä, että kunnioituksen puute Saamelaiskäräjien auktoriteettia kohtaan on vallalla myös muissa kysymyksissä, mikä tulee

ilmi muun muassa nk. Heinämäen raportista. Saamelaiskäräjät itse toteaa, että yhteistyö eri ministeriöiden kanssa sujuu vaihtelevasti; joissain tapauksissa se toimii tyydyttävästi, joissain ei ollenkaan. Vallitseva piirre vaikuttaa tosin olevan tunne siitä, että ei tule kuulluksi.

Jos saamelaiskäräjiä joskus on kuunneltu niin se loppui kyllä [2015] kun käsiteltiin ILO-sopimusta ja uutta Saamelaiskäräjälakia. Siis saamelaiskäräjil-lehän tulee lausuntopyyntöjä ihan mieletön määrä ... ja ikävä kyllä näiden lausuntojen vaikutus on nolla.

Pentti Pieski, Saamelaiskäräjien hallituksen jäsen

Voimattomuuden tunteeseen vaikuttavat ne resurssit, jotka Saamelaiskäräjillä on käytössään. Tällä hetkellä Saamelaiskäräjillä on 24 omaa työntekijää sekä noin 30 projektityöntekijää. Sanila-Aikio toteaa, että heidän noin 50 työntekijäänsä työskentelee yhtä laa-

ja-alaisesti kuin koko Suomen hallituskoneisto, johon kuuluu 11 ministeriötä ja lisäksi alueelliset ja paikalliset virastot. Tällä hetkellä Saamelaiskäräjien perusbudjetti on noin 1,5 miljoonaa euroa.⁶³ Lisäksi Saamelaiskäräjien kautta kannavoidsaan lähes viisi miljoonaa euroa, joista suurin osa projekteihin. Tämä tarkoittaa sitä, että suuri osa Saamelaiskäräjien resursseista on sidoksissa määräaikaisiin projekteihin. Vaikka useista projekteista voitulla pitkäaikaisia, työtä tehdään ilman pitkäkestoisia toimintaedellytyksiä sekä ilman mahdollisuuksia kehittää pidempikestoisia strategisia panostuksia. Esimerkkinä tästä on kielipesätoiminta, joka on auttanut elvyttämään kaikkia Suomessa puhuvia saamen kieliä.

Kielipesähommassa häiritsee se, että joka vuosi neuvotellaan se raha, ja koskaan ei tiedä, että kuinka paljon siitä tulee. ... Nythän onneksi se on kasvanut. ... Silloin tulee se todellinen ongelma, jos on jo struktuuri ja yhtäkkiä lähtee resursseja pois, niin se

voi pahimmillaan kaataa koko homman.

Pentti Pieski, Saamelaiskäräjien hallituksen jäsen ja Helsingin pohjoissaimen kielipesän perustaja

Omien etujen proaktiiviseen ajamiseen tarvitaan aktiivista edunvalvontaa. Varsinaiseen poliittiseen toimintaan on tosin varattu vain 60 000 euroa – verrattuna Norjan Saamelaiskäräjien poliittiseen budjettiin, joka on lähes 4 miljoonaa euroa (50 miljoonan euron kokonaisbudjetista).⁶⁴ Koska Saamelaiskäräjät ei ole edustettuna eduskunnassa, eikä muutenkaan automaattisesti ole mukana kansallisessa päätöksenteossa, tulee kaiken poliittisen työn tapahtua näillä käytössä olevilla varoilla.

Oikeusministeriössä ymmärtään Saamelaiskäräjien näkemys, mutta todetaan, että nyt eletään taloudellisesti vaikeita aikoja. Sekä ministeriö että kansanedustajat ovat sitä mieltä, että Saamelaiskulttuurikeskus Sajos Inarissa (katso Kuva 3 yllä), jossa myös Saamelaiskäräjät toimii, oli suuri panostus,

joka valmistui vaikeista taloudellisista ajoista huolimatta vuonna 2012. Toisaalta elämme nyt supistuvassa julkisessa taloudessa, mikä tarkoittaa, että resurssien lisäyksiä ei näytä olevan odotettavissa.

Saamelaiskäräjien henkilökunta on kovan paineen alla, toteaa hallintopäällikkö Pia Ruotsala. Työkuorma on kasvanut, mutta resurssit eivät. Koska Saamelaiskäräjät ei ole viranomainen, se jättää usein kommentoimatta sellaista, mikä ei ole täysin välttämätöntä. Vaikka lain mukaan Saamelaiskäräjien kanssa tulee neuvotella, usein heiltä pyydetään kuitenkin vain lausuntoa viime sekunnilla. Tämä on mahdoton tilanne, toteaa Saamelaiskäräjien puheenjohtaja.⁶⁵ Sen lisäksi työ on psyykkisesti kuormittavaa: useille saamelaisuuden parissa työskenteleminen on sydämen asia samalla, kun joutuu kestäämään paljon negatiivista huomiota sekä myös lähiympäristössä olevia uhkia. Saamelaiskäräjillä ei ole tiedottajaa, mikä tarkoittaa, että tiedonkulkua omalle väelle sekä enemmistöväestölle on puutteellista.

Kolmannen ongelman muodostaa puutteellinen tietämys ja negatiivinen asenne. “Yleinen ongelma, kun on kyse saamelaisien asioista, on se, että enemmistöväestö ei ymmärrä näiden kysymysten merkitystä meille”, toteaa Sanila-Aikio. Tämä näyttää koskevan niin poliittisia kuin kulttuuriin liittyviä kysymyksiä. Saamelaisvaatteiden ja -symboleiden jatkuva väärinkäyttö Suomen turisteollisuudessa voisi toimia esimerkkinä tästä (tätä tapahtuu myös muualla; katso Kuva 8). Siitä, että saamelaiset ja Saamelaiskäräjät usein ovat eri prosesseja tai ilmiöitä vastaan, saattaa tulla tunne, että ‘saamelaiset valittavat aina’ tai ovat vastahankaisia. Tätä käsitystä vahvistaa osaltaan media, joka nostaa mielellään esiin konflikteja. Sen sijaan syyt, joiden vuoksi saamelaiset ovat asioita vastaan, tulevat harvoin esille.

Ei voida sanoa, että hurraa, meillä on kaikki hyvin. [...] [Mediat] ei kirjota sitä niin, että me haluamme olla olemassa ja sen takia vastustetaan [...] me

emme voi sanoa, että tekkää nyt tähän kaivos esimerkiksi, tai jatkakaa koneellista kullankaivua Lemmenjoen kansallispuistossa, tai hakatkaa sileäksi kaikki metsät, että saahaan aukeaa. Jou’uthaan sanohmaan, että se ei ole meidän kulttuurille hyväksi.

Haastateltava 6, Leukumaavaara, 2017 (lihavoitu teksti alkuperäinen)

Paikallisella tasolla negatiiviset asenteet voivat sitä paitsi olla vakava ongelma, mikä koskee niin yksittäisiä virkamiehiä kuin kunnan päättäjiä.

Erittäin huolestuttavaa on varsinkin kunnallisten viranomaisten tulkinta yhdenvertaisuudesta. Jos saamelaisien osalta mietitään jotain toimenpiteitä [yhdenvertaisuuden] parantamiseksi, niin heti [katsotaan että] se heikentää suomenkielisen väestön asemaa asettaen suomenkieliset eriarvoiseen asemaan. Se nähdään heti suomalaisia syrjivänä. Kunnan päättäjät ja jopa kunnan virkamiehet näkevät yh-

Kuva 8. Saamelaisvaatteiden ja -symbolien vääränlainen käyttö kertoo tietämättömydestä: kuva opetus- ja kulttuuriministeriön aulassa olevasta roll up -julisteesta joulukuussa 2016 Suomen 100-vuotisjuhlavuoden kynnyksellä. Oikealla olevalla vaalealla naisella on saamelainen miesten hattu, jota saamelaisnainen ei koskaan käyttäisi.

denvertaisuuden aivan toisella lailla kuin, miten me sen näemme tai yhdenvertaisuusvaltuutettu sen näkee. Se on ollut huoletuttava piirre viimeisten kolmen vuoden aikana, ja se on erityisesti kärjistetty nyt Inarin kunnan alueella.

Pia Ruotsala, Saamelaiskäräjien hallintopäällikkö

Selvityksessä ilmenee runsaasti viittauksia siihen, että valtion ja kuntien työntekijöiden joukossa esiintyy usein niin tietämättömyyttä ja välinpitämättömyyttä kuin suoranaista kielteisyyttä saamelaisten kielellisiä oikeuksia kohtaan. Tällainen tilanne on kestävä: Suomen valtio on vahvistanut saamelaisten kielelliset oikeudet lainsäädännöllä, eikä sen toteutuminen saa olla kiinni ruohonjuuritason asenteista.

Pasanen 2016: 44, Saamelaisbarometri

8. Psykologiset seuraukset

Negatiivisille asenteille altistumisella ja sillä, että ei tunne tulevana kuulluksi, on psykologisia seurauksia. Yllä todettiin, että Saamelaiskäräjien henkilökunta kokee työnsä kuormittavaksi. Samat keskustelut ja konfliktit koskevat saamelaisia myös yleisesti, mukaan lukien lapset ja nuoret.

Saamelaisnuoret ovat tuoneet aika paljon esille sitä psyykkistä kuormittuvuutta ja pahoinvointia, mitä tällainen negatiivinen asennoituminen saamelaisiin ja some-kirjoittelut ja muut tuovat. Kaikki nämä keskustelut ovat läsnä jo kouluissa, jopa päiväkodeissa. Eli lapsen arjessa on jo tunne siitä, että ei ole hyväksytty. Varsinkin poronhoitajien perheissä se on erittäin vahvasti esillä jokapäiväisessä elämässä [täällä Inarissa]. He kyllä saavat kuulla, että ovat sitä huonointa väestöä täällä, kun liikkuvat kylällä tai lukevat Inarilaisen tekstiviestipalstoja. Sellaista on vihapuhe poronhoitajia kohtaan, ja se vain pahenee. Eikä siihen kukaan kiinnitä mitään huomiota. Se on vain jotenkin sallittua. Se on tietenkin nuorille kova paikka.

Pia Ruotsala, Saamelaiskäräjien hallintopäällikkö

Yksittäiset saamelaiset ovat myös kertoneet, että käynnissä oleva saamelaisuuden määrittelykysymys lisää stressiä. Eräs saamelainen

tutkija kommentoi asiaa näin:

Minusta eräs keskeinen tietynlaisista pahoinvointia ylläpitävä tekijä on, että saamelaiset ja heidän tarpeensa ja oikeutensa tulevat toistuvasti valtaväestön taholta määritellyiksi. Rodullistamisen historiasta ja assimilaatiosta on siirrytty siihen, että saamelaisen aitoutta saamelaisina tai alkuperäiskansana jatkuvasti epäillään ja kyseenalaistetaan. Tämä on myös psykologisesti hämmäntävää, esimerkiksi uusien lappalais- ja saamelaisidentifikaatioiden ilmaantuminen alkuperäiskansadiskurssin innoittamana on psykologisesti hämmäntävää. Koska olemme tilanteessa, jossa oma identiteetti ja olemassaolon oikeutus saamelaisina voi vielä olla hauras assimilaation jäljiltä ja taas tullaan määrittämään ulkopuolelta, keitä te olette tai ette ainakaan ole. Tietyissä paikoissa henkilöt voivat olla samoja, jotka aiemmin kertoivat saamelaisille, että olette kinnilappalaisia ja nyt nämä henkilöt kertovat itse olevansa lappalaisia tai saamelaisia.

Saamelaisnuorten keskuudessa Norjan Lapissa tehdyt tutkimukset ovat osoittaneet, miten etninen syrjintä voi olla pahinta psyykkiselle terveydelle. Samalla tutkimukset ovat myös osoittaneet, että nuoret, joilla on aktiivinen yhteys paikalliseen saamelaiseen porohoitokulttuuriin Koutokeinossa, jossa tämä kulttuuri on edelleen vahva ja elävä, selviävät psyykkisesti paremmin kuin vastaavien kansainvälisistä tutkimusten nuoret. Tämä osoittaa sen, miten vahvat kulttuuriset siteet ja rakenteet voivat tukea nuorten terveyttä, kun taas syrjinnän ja ulkopuolisuuden tunteilla on päinvastainen vaikutus.⁶⁶ Nuorten itsemurha-aallot tietyillä Ruotsin ja Norjan saamelaisseuduilla ovat kohdanneet sellaisia alueita, joissa perinteiset elinkeinot ovat olleet kovan paineen alla - kuten eteläsaamelainen alue - tai sellaisten nuorten keskuudessa, joilla ei ole vahvoja siteitä perinteiseen saamelaisuuteen. Kun erimielisyydet puhkeavat saamelaisalueella, tällä on myös vaikutusta usein erityisesti lapsiin.

Nämä tekijät on tärkeä ottaa

huomioon, esimerkiksi sosiaali- ja terveydenhuoltoa suunniteltaessa ja resursoitaessa. Nykyisellään puuttuu paljon tietoa Suomen saamelaisten terveydestä, ja erityisesti psyykkisestä terveydestä. Utsjoen kunnassa lääkäri Heidi Erikson on nähnyt, millaisista ongelmista on kyse. Erityisesti itsemurhatilastot puhuvat selvää kieltä: Suomessa tehdään keskimäärin 14 itsemurhaa 100 000 asukasta kohti. Jos katsotaan vastaavaa tilastoa Utsjoen saamelaistaustaisten osalta, ja nostetaan luvut vastaamaan 100 000 asukkaan väestöä, olisi vastaava luku 86. Tämä tarkoittaa siis kuusi kertaa suurempaa määrää kuin väestön keskuudessa muuten. Eriksonin mukaan trauma on todella suuri, ja itsemurhatapaukset vain jäävuoren huippu. Omaan kieleen ja kulttuuriin pohjautuvat mielenterveyspalvelut laskevat avun hakeamisen kynnystä. Tarvittaisiin paljon yhteistyötä, tutkimusta ja koulutusta, jotta tabuista voitaisiin keskustella avoimesti ja traumaa työstää.

Saamelaisten nykyisten psyykkisten ongelmien ymmärtämisek-

si täytyy tarkastella sekä käynnissä olevia että historiallisia tapahtumia. 1900-luvulla saamelaiset joutuivat vahvan assimiloitipolitiikan kohteeksi. Oli sota, joka päättyi massaevakuointiin, ja lähes koko Suomen saamelaisalue poltettiin saksalaisien vetäytyessä. Lisäksi sisäoppilaitoksissa oman kielen ja kulttuurin arvo oli vähäinen tai sitä ei ollut.⁶⁷ Sisäoppilaitokset, joita suurin osa 1940- ja 1960-luvuilla pohjoisessa syntyneet ovat käyneet, olivat useille saamelaisille ensimmäinen kontakti enemmistökieleen ja -kulttuuriin. Seitsemänvuotiaana jouduttiin ympäristöön, jossa kieli, ruoka, rutiinit ja kulttuuri olivat täysin vieraita. Kotoa ei saanut ottaa mukaan mitään tavaroita, ja ne jotka asuivat kauempana pääsivät käymään kotona vain jouluisin ja kesäisin. Saamen puhuminen oli rangaistava teko. Vaikka myös positiivisia muistoja löytyy, niin useilla on edelleen arpia: kiusaaminen oli tavallista lasten keskuudessa, eikä aikuisten valvontaa ollut tarpeeksi. Myös seksuaalista hyväksikäyttöä esiintyi.⁶⁸

Asuntoloissa oli kirjoittamattomia sääntöjä, joiden mukaan kiusaamisesta tai muista vaikeuksista ei koskaan kerrottu kenellekään, tunteita ei näytetty ja – erityisesti Inarissa ja Ivalossa – saamelainen tausta peitettiin. Saamelaisalueiden eteläosissa saamelaiset ja erityisesti kolttasaamelaiset olivat alimpana hierarkiassa, kun taas pohjoisempana kyse oli hierarkioista eri saamelaisperheiden välillä. Sisäoppilaitosta käyneet ovat kertoneet, että kyse oli eloonjäämisestä sekä koulussa ollessa että sen jälkeen. Kanadassa on käytetty termiä ‘asuntolasyndrooma’ (*residential school syndrome*) traumasta, joka voi puhjeta myös aikuisiässä. Asuntolasyndroomasta kärsivien voi olla vaikea näyttää tunteitaan, lastenkasvattaminen voi olla vaikeaa ja heillä voi esiintyä alkoholiongelmia sekä väkivaltaista käytöstä.⁶⁹

Sekä saamelaisten terveyttä, että muissa alkuperäiskansoja koskevissa tutkimuksissa puhutaan nykyään paljon stressin ja traumojen siirtymisestä sukupolvelta toiselle. Puhutaan jopa biologisista muutoksista,

jotka syntyvät stressin johdosta.

Intergenerational or multi-generational trauma happens when the effects of trauma are not resolved in one generation. When trauma is ignored and there is no support for dealing with it, the trauma will be passed from one generation to the next ... The unhealthy ways of behaving that people use to protect themselves can be passed on to children, without them even knowing they are doing so (Aboriginal Healing Foundation, 1999: A5).

Wesley-Esquimaux & Smolewski, 2004: 2

Vuonna 2005 Norjan kansankäräjät päättivät maksaa korvausta henkilöille, jotka asuntolajärjestelmän aikana olivat kokeneet psyykkistä, fyysistä tai seksuaalista väkivaltaa. Korvauksen määrä oli korkeintaan 300 000 Norjan kruunua. Norjassa assimilaatiopolitiikka oli kirjoitettu lakiin, mitä se ei koskaan ole ollut Suomessa. Tutkija Minna

Rasmuksen mukaan tämä on syy siihen, miksi Suomi ei koe tarpeellisenä kantaa vastuuta sisäoppilaitosten saamelaisiin jättämistä jäljistä.⁷⁰

Osa kokee suurena ongelmana sen, että näistä asioista ei Suomessa vielä nykyäänkään voida puhua niiden oikeilla nimillä:

On inhottavia asioita mitä silloin on tapahtunut, ja niistä pitäisi nimenomaan yhteiskunnan ja Suomen valtion tehdä oikeasti joku tilinpäätös. Se auttaisi kauheasti, kaikkia. ... En mä sitä sano että asiat olisi välttämättä paremmin, jos ei olisi ollut sotaa ja evakkoa ja suomalaistumista ja asuntoloita. Mutta siis... .. Eihän Suomessa pystyttyä edelleenkaan sanomaan että on ollut suomalaistamispolitiikkaa, tietoista tai ei niin tietoista. Ei julkinen Suomi ota siihen kantaa.

Otteita haastattelusta, anonymi

Viime vuosina yhä useampi on alkanut puhua totuus- ja sovintokomission tarpeesta, joka voisi yrittää

sovittaa erehdystä, syrjintää sekä myös saamelaisten kokemia loukkauksia. Vastaavia alkuperäiskansoja koskevia prosesseja on aiemmin omaksuttu esim. Kanadassa. Suomen Saamelaiskäräjien vuoden 2016 toimintasuunnitelmaan sisällytettiin totuuskomissio, mitä pidettiin suurena edistysaskeleena. Kirkko, joka historiallisesti katsottuna on ollut kaikkea muuta kuin syytön mitä tulee saamelaisiin, on ottanut aktiivisemmän roolin kuin valtiot: Suomessa Oulun hiippakunnan piispa esitti vuonna 2012 anteeksi-pyyntöä, ja Ruotsissa ja Norjassa kirkko on ottanut kantaa sovintoprosessiin.⁷¹ Oikeusministeriö pitää jonkinlaista sovintoprosessia hyvänä ideana, kunhan ilmapiiri Lapissa on tähän vastaanottavainen.

Tulevaisuutta ajatellen on toivottavaa, että saamelaiset saisivat elää rauhassa saamelaisina ja olla olemassa vielä 100 vuoden päästä:

Sen toivoisin, että saamelaisuus ei olisi niin raskasta. Ettei se olisi semmoinen taakka mitä se nyt on, että omien oikeuksien ja

oman identiteetin tukemiseen joutuu tekemään niin paljon töitä. Että se ei olisi niin rankka. Että [omat lapset] saisi elää semmoisen, ikään kuin normaali-ihmisen elämän (naurua).

Pentti Pieski, Saamelaiskäräjien hallituksen jäsen

Minulla on henkilökohtaisesti hyvin suuri huoli siitä, onko saamelaisia 100 vuoden päästä enää ollenkaan? Jo yleensä ottaen tämä globaali elämämuutos on ollut niin valtavaa, että meidän kielet ja kulttuurit on olleet sen vuoksi paineessa. Kun tähän sitten lisätään ilmastomuutos ja kaikki nämä paineet maankäytön osalta, jotka ei varmasti tule yhtään hellittämään, kun esimerkiksi erämaa-alueet maailmassa pienenevät ja tulee hirveästi muuttoliikettä ilmastomuutoksesta johtuen. Että kuinka kauan meillä on kansa nimeltä saamelaiset, joilla on vielä se yhteys siihen maahan ja jotka harjoittavat niitä perinteisiä elinkeinoja? Jotka pystyvät harjoit-

tamaan niitä perinteisiä elinkeinoja. Koska se on niin monella tapaa nyt vaakalaudalla.

Tiina Sanila-Aikio, Suomen Saamelaiskäräjien puheenjohtaja

Ne, jotka työskentelevät saamelaisia koskevien kysymysten parissa, eivät tunne pelkästään henkilökohtaista kutsumusta vaan myös kollektiivisen taakan, mikä tarkoittaa sitä, että he eivät tunne itseään täysin vapaaksi tekemään omia valintojaan. Jos on koulutettu saamen kieltä puhuva saamelainen, ei voi vain valita alkavansa nakkikioskinmyyjäksi. He usein tuntevat, että heitä vedetään eri suuntiin, koska tehtäviä on niin paljon. Oma vapautta tehdä omaa elämää koskevat valinnat haastaa kollektiivinen vastuu yhteisestä parhaasta.

Niin mä luulen, että se vapaus on ehkä sitä, ettei tarvitse koko ajan kantaa vastuuta omasta kulttuuriperinnöstään ja sen jatkumisesta. Vapaus on ehkä sitä, että on enemmistössä. Ja pystyy päättämään omista ja muitten

tekemisistä. Varsinkin omistaan, hyvä jos pystyy muittenkin puolesta päättämään tarvittaessa (naurua). Mutta siis... Vapaa on se, jolla on myös vapauksia eikä pelkästään vastuita.

Tämmöinen on ehkä monen tilanne täällä – ja se vapaus on täällä. (näyttää käsillä, toinen ylhäällä ja toinen alhaalla) [Oma vapaus] ei kauheasti paina. [Pois voi muuttaa] mutta kuka sitten tekee tekemättä jäävät työt?

Otteita haastattelusta, anonymi

9. Lopuksi

Viime vuosikymmenten aikana saamelaisten oikeuksien suhteen on tapahtunut paljon hyvää Suomessa. Tämän lyhyen raportin pohjalta voidaan todeta, että suuri ongelma ei vaikuta olevan se, mitkä oikeudet saamelaisilla on lainsäädännössä, vaikka puutteita onkin. Ongelmana on paremminkin se, miten nämä oikeudet toteutuvat käytännössä. Laissa määriteltyä tavoitetasoa ei haluta noudattaa

todellisuudessa. Valtion suunnalla kiinnostusta näyttää löytyvän yksittäisten poliitikkojen ja virkamiesten taholla: rivi(virka)miehet tietävät hyvin vähän saamelaisia koskevista kysymyksistä. Poliittisesti katsottuna tätä kysymystä ei priorisoida tarpeeksi, jotta siihen laitettaisiin riittävästi resursseja pitkäkestoista kehitystä varten.

Raportista käy ilmi, että suuria puutteita on edelleen saamenkielisessä opetuksissa ja palveluissa. Vaikka opetustarjontaa ei koskaan ole ollut näin hyvä kuin nykyään, kaksi kolmasosaa kaikista saamelaislapsista on saamen opetuksen ulkopuolella. Edes saamelaisluokilla olevilla oppilailta ei ole mahdollisuutta käydä koko peruskoulua saameksi: lain mukaan 51 % riittää. Yksikään lukio Suomessa ei tarjoa enempää kuin muutaman kurssin saamenkielillä. Sosiaali- ja terveydenhuollossa saamenkieliset palvelut ovat harvoille suotua luksusta. Saamenkielisiä palveluita käyttäessä saa usein turvautua tulkkiin.

Silti oikeus kieleen ja kulttuuriin on toteutunut paremmin kuin oi-

keudet maa- ja vesialueisiin, mistä osoituksena on ILO 169 -sopimuksen käsittely sekä Tenon kalastussopimus. Veli-Pekka Lehtola on käsitellyt vähemmistöoikeuksien kahtiajakoa verrattuna alkupe-
räiskansojen oikeuksiin ja todennut useiden tutkijoiden voineen osoittaa, että Suomessa on helpompi hyväksyä saamelaiset vähemmistönä kuin alkuperäiskansana.⁷² Saamelaisia voi silloin pitää 'hyvänä vähemmistönä - hankalana alkupe-
räiskansana': Eli hyvänä ja tärkeänä vähemmistönä, jolla on oikeus saada tukea kielelleen ja kulttuurilleen. Mutta kun esitetään alkuperäiskansalle kuuluvia vaatimuksia kuten esim. maa- ja vesialueet, se on ongelmallisempaa.

Yksi pullonkaula tällä hetkellä vaikuttaa olevan eduskunta. 20 vuotta sen jälkeen, kun saamelaisen asema alkuperäiskansana ja Saamelaiskäräjien rooli sen edustuksellisenä elimenä on tunnustettu, eduskunta ei nykyään anna Saamelaiskäräjille sitä asemaa, joka sille lain mukaan kuuluisi. Kahdessa saamelaisille merkittävässä tapauk-

sessä, joita tässä julkaisussa on tarkasteltu – ILO 169 -sopimus ja Tenojoen kalastussopimus – eduskunta on toiminut suoraan Saamelaiskäräjien näkemyksen ja saamelaisten alkuperäiskansan aseman tuomien oikeuksien vastaisesti. Kun Saamelaiskäräjien näkemyksiä ei kunnioiteta, samalla kyseenalaistetaan heidän legitimitteettinsä. Eduskunnan perustuslakivaliokunnan hyväksyessä Tenojoen kalastussopimuksen lakiehdotuksen, jonka he itse totesivat olevan sekä sisällöllisesti että menettelyprosessin kannalta ongelmallinen, venytti entisestään sitä rajaa, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä.

Monet pitävät Lapin kansanedustajia saamelaisten oikeuksien kehityksen vastustajina. Kansanedustajat vaikuttavat itse asennoituvan suopeasti saamen kielen ja kulttuurin tukemiseen, ja ovat myös tukenneet useita erityisprojekteja, kuten Saamelaiskulttuurikeskus Sajosta, jossa myös Saamelaiskäräjät toimii. Sen sijaan Lapin kansanedustajat pitävät kysymystä saamelaismääritelmästä keskeisenä: ‘erityisoikeuk-

sia’, jotka koskisivat vain niitä, jotka nykyään tunnustetaan saamelaisiksi, ei pidetä mahdollisina. Siksi heidän mielestään esimerkiksi ILO 169 -sopimusta ei voida hyväksyä ennen kuin määritelmää siitä, ketä sillä tarkoitetaan, selvennetään tai laajennetaan.

Sinänsä on ymmärrettävää, että Lapin kansanedustajat ajavat Lapin enemmistön etuja. Mutta saamelaisilla itsellään, heillä jotka ovat aina kokeneet itsensä saamelaisiksi, ei ole edustusta eduskunnassa. Tämä tarkoittaa sitä, että Lapin edustajien äännet ovat ainoita, jotka tulevat saamelaisten alueelta kuuluviin. Lopputuloksena näyttää olevan se, mitä tapahtui vuonna 2015, kun lähes koko eduskunta oli vastaan hallituksen ja Saamelaiskäräjien tekemää sopimusta, joka koski saamelaiskäräjälain uudistusta ja ILO 169 -sopimuksen ratifioimista. Niin kutsutun Heinämäen raportin tuoma oikeutus Saamelaiskäräjille heidän menettelystään saamelaisuuden määrittelykysymyksessä ei vaikuta muuttaneen edustajien mielipitei-

tä tässä asiassa, eikä myöskään vakuuttanut siitä, ettei ILO 169 -sopimus tarkoittaisi mitään muutoksia Lapin maanomistussuhteille. Vallalla näyttää olevan väärinkäsitys siitä, että kyseessä olisi jollain tavalla suurisuuntaiset oikeudet, kun käytännössä kyse on uhanalaisen kielen ja kulttuurin tukemisesta.

Koska erilaisia saamelaisten kysymyksiä käsitteleviä toimenpideohjelmaa, ehdotuksia ja selvityksiä on tehty lukuisia niin valtion kuin saamelaisten toimesta, ei tunnu perustellulta esittää tässä yhteydessä pitkää listaa konkreettisista toimenpide-ehdotuksista. Saamelaiskäräjät ja saamelaisorganisaatiot tietävät parhaiten mitä pitää tehdä ja miten.

Sen sijaan tuntuu tärkeältä nostaa esiin muutamia keskeisiä kohtia. Koska tämä pamfletti keskittyy Suomen harjoittamaan viralliseen politiikkaan saamelaiskysymyksissä, myös nämä kehotukset on suunnattu kaikille asianosaisille viranomaisille Suomessa.

Saamelaiskäräjien arvostaminen

Suomen lain mukaan Saamelaiskäräjät on saamelaisten edustuksellinen elin. Riippumatta siitä mitä mieltä on Saamelaiskäräjien työs-kentelystä tai päätöksistä, se tekee työtä nykyisen lainsäädännön mukaisesti. Niin kauan kuin tämä lainsäädäntö on voimassa, tulee myös Saamelaiskäräjien auktoriteettia kunnioittaa.

Kuten yllä on todettu, viranomaisten velvollisuus neuvotella Saamelaiskäräjien kanssa on usein ohitettu, ja heidän näkemyksiään on jätetty huomioimatta. Suuria uudistuksia, kuten maakunta- ja sote-uudistus, suunniteltaessa ovat kaikkia saamelaisia koskevat keskeiset kysymykset vaakalaudalla. Sekä paikallisten että kansallisten viranomaisten tulisi entistä paremmin jo alkuvaiheessa ottaa Saamelaiskäräjät mukaan tasavertaisena osapuolena.

Yksi keino lisätä Saamelaiskäräjien auktoriteettia on se, että varmistetaan sille riittävät resurssit tehtävänsä suorittamiseen.

Enemmän resursseja

Saamelaisten kielten ja kulttuurien vahvistamiseksi on suhteellisen vaatimattomin keinoin tehty paljon. Kaksinkertaistamalla panostukset pystyttäisiin myös tekemään kaksinkertaisesti enemmän. Vaatimaton 176 000 euron kulttuurituki on pysynyt suunnilleen samalla tasolla 20 viime vuoden aikana, ja leikattu siitä, mitä se muutama vuosi sitten oli. Huomattavakaan korotus tuskin vaarantaisi Suomen kulttuurisektoria, mutta voisi vaikuttaa merkittävästi saamelaisen kulttuurin vahvistamiseen.

Suomen virallista saamelaispolitiikkaa toteutetaan suureksi osaksi projektien kautta. Kielen ja kulttuurin (kaikkien saamelaisten kielten ja kulttuurien) pelastamiseksi ja kehittämiseksi vaaditaan pitkäkestoisia ja tavoitteellisia panostuksia. Saamenkielisen terveydenhuollon ja koulutuksen rahoitukseen tarvittaisiin pysyvämpää ja kokonaisvaltaisempaa mallia.

Puute saamen kieltä osaavasta henkilökunnasta on todellinen, ja sen pitäisi johtaa suurempiin pa-

nostuksiin koskien niin kielikoulutuksen resursseja kuin aktiivisempaa saamenkielisen henkilökunnan rekrytoimista.

Panostukset lapsiin ja nuoriin

On huolestuttavaa, että saamen kielen elvytysohjelma, jonka hallitus vuonna 2014 hyväksyi, ei ole edennyt mitä tulee esimerkiksi saamelaisen kotiseutualueen ulkopuolella oleviin lapsiin ja heille tarjottavaan pysyvään kielienopetukseen.

Jos halutaan panostaa kieleen, tulisi panostaa nimenomaan lapsiin. Saamelaisen kielipesän eteen tehtyä valtavaa työtä tulee jatkaa kouluissa ja muualla yhteiskunnassa, jotta kaikki opittu ei katoa lasten kasvaessa. Lapsille ja nuorille suunnattua mediatarjontaa voisi hyvin kasvattaa moninkertaisesti, esim. hankkimalla kaikki Norjassa ja Ruotsissa tuotetut ohjelmat.

Koulutus ja tiedottaminen

Tietämys saamelaisia koskevista kysymyksistä Suomessa vaikuttaa edelleen olevan heikkoa, myös päättävien tahojen keskuudessa.

Nykyään erilaiset käsitykset, tunteet ja myös pelot näyttävät saavan enemmän sijaa kuin faktat. Parantamismahdollisuuksia on paljon. Tärkeä askel olisi sisällyttää saamelais tietoutta enemmän kuntien opetussuunnitelmiin. Kaikki viranomaiset voisivat järjestää saamelaisten asemaa ja oikeuksia Suomessa käsitteleviä kursseja. Tavoitteena pitäisi olla saamelaisten rekrytoiminen kaikkiin ministeriöihin ja muihin keskeisiin viranomaistahoihin. Erittäin tärkeää olisi löytää myös varat vakituisen tiedottajan palkkaamiseksi Saamelaiskäräjiin. Ilman omia tiedottajareursseja Saamelaiskäräjien on vaikea saada esiin näkemyksiään, kun heidän legimiteettiä ja oikeuksia koskevia tärkeitä kysymyksiä käsitellään tai kyseenalaistetaan.

UHATTU KANSA?

Keskusteluja on käyty mm. seuraavien henkilöiden kanssa:

Viveca Arrhenius, sosiaalineuvos, sosiaali- ja terveysministeriö

Mikko Cortés Téllez, erikoissuunnittelija, opetus- ja kulttuuriministeriö

Anna-Maja Henriksson, RKP:n puheenjohtaja, entinen oikeusministeri

Jari Jokela, Lapin sairaanhoitopiirin johtaja

Satu Kaskinen, neuvotteleva virkamies (saamelaisasioiden vastaava), oikeusministeriö

Veli-Pekka Lehtola, saamelaisen kulttuurin professori, Oulun yliopisto

Vava Lunabba, ylitarkastaja (kielelliset oikeudet), oikeusministeriö

Eeva-Maria Maijala (kesk), Lapin vaalipiirin kansanedustaja

Johanna Ojala-Niemelä (SDP), Lapin vaalipiirin kansanedustaja

Pentti Pieski, saamelaiskäräjien hallituksen jäsen

Pia Ruotsala, hallintopäällikkö, Sámediggi/Saamelaiskäräjät

Maria Saijets, YLE Sápmín määräraikainen päällikkö

Tiina Sanila-Aikio, Saamelaiskäräjien puheenjohtaja

Johanna Suurpää, demokratia-, kieli- ja perusoikeusasioiden yksikön johtaja, oikeusministeriö.

Corinna Tammenmaa, kieliainneuvos, oikeusministeriö

Kirjallisuus

Aikio-Puoskari, Ulla (2002) 'Kielten ja kulttuurien risteysasemalla – kysymyksiä saamen kielestä ja identiteetistä', teoksessa Sirkka Laihala-Kankainen, Sari Pietikäinen & Janne Dufva (toim..) *Moniääninen Suomi. Kieli, kulttuuri ja identiteetti*, sid. 90–108, Jyväskylän yliopisto: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.

Aikio-Puoskari, Ulla (2016) *Gullos sámegiella! Saamen kielten elvyttämisen parhaita käytäntöjä ja kansallisen politiikan linjauksia Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa*, Sámediggi/Saamen kielen toimisto.

Aikio-Puoskari, Ulla (2016a) 'Saamen kielen ja saamenkielinen opetus Suomen peruskouluissa ja lukioissa', maj/toukokuu 2016, Sámediggi.

Aikio-Puoskari, Ulla (2016b) 'Saamen kielen opetuksen mahdollisuudet ja mahdolluudet', taustamuistio Lapin kansanedustajille 15.8.2016, Saamelaiskäräjät.

Heinämäki, Leena; Allard, Christina; Kirchner, Stefan; Xanthaki, Alexandra; Valkonen, Sanna; Mörkenstam, Ulf sekä Bankes, Nigel; Ruru, Jacinta; Gilbert, Jérémie; Selle, Per; Simpson, Audra och Olsén, Laura (2017) *Saamelaisten oikeuksien toteutumisen: kansainvälinen oikeusvertaileva tutkimus*, Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 4/2017. <http://tietokayttoon.fi/>

documents/10616/3866814/4_Saamelaisen+oikeuksien+toteutuminen+kansainvälinen+oikeusvertaileva+tutkimus/e765f819-d90c-4318-9ff0-cf4375e00688?version=1.0

Holmberg, Liisa & Rasmus-Moilanen, Eeva-Liisa (2016) 'Esitys saamen kielen etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen järjestämiseksi', Saamelaiskäräjät 7.10.2016.

Lehtola, Veli-Pekka (2004) *Saamelainen evakko*, Inari: Kustannus-Puntsi.

Lehtola, Veli-Pekka (2012) *Saamelaiset suomalaiset – kohtaamisia 1896–1953*, Helsinki: SKS.

Lehtola, Veli-Pekka (2015) *Saamelaiskiista. Sortaako Suomi alkuperäiskansansa?*, Helsinki: Into Kustannus.

Lehtola, Veli-Pekka (2015b) *Saamelaiset – historia, yhteiskunta, taide*, Inari: Kustannus-Puntsi.

Leukumaavaara, Jenni (2017, tulossa) *Behind the Scenes. Encounters between Sámi interviewees and Finnish journalists*, MA-thesis, Koutokeino: Sámi University of Applied Science.

Länsman, Anne & Tervaniemi, Saara (2012) *Saamen kielen käyttö Utsjoella*. Utsjoki: Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto ja Saamen kielikeskus Utsjoelle-esiselvityshanke.

Maijala, Eeva-Maria (toim.) (2016) *Keimin-Lappi elää! Alkuperäiskansa keminlappalaiset – yksi Suomen neljästä saamen ryhmistä*, omakustanne.

Markelin, Lia (2003) *Media, Ethnicity and Power. A Comparative Analysis of the Nordic Sámi Media Environment in Relation to State Policies*, PhD-thesis, University of Bradford, England.

Miettunen, Tuuli (2012) *Pärjäämistarinoita hyvinvointivaltion reunoilta. Saamelaisen kansaneläkeläisten sosiaalinen turva*, Pro-gradu -tutkielma Oulun yliopistossa, http://www.oulu.fi/giellagas/tiedostot/Gradut/Tuuli%20Miettunen/D_Tuuli_Miettunen_gradu_2.pdf.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2014) *99 kysymystä ja vastausta ILO 169 -sopimuksesta*, osoitteessa https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10850/51662_99_kysymysta_ja_vastausta_ilo_169_sopimuksesta_final.pdf/aaaab8f9-6e29-48a5-94c4-8fe690a0aa81, viitattu 6.4.2017.

Niemi, Einar (1997) 'Sámi History and the Frontier Myth', teoksessa H. Gaski (toim.) *Sami Culture in a New Era*, s. 62-85, Kaaresjoki: Davvi Girij OS.

Nystad, Kristine (2016) *Sámi Adolescents Pathways to Adulthood*, PhD-thesis at University of Tromsø, esitetty marraskuussa 2016.

Näkkäläjärvi, Klemetti (2007) *Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004-2006*.

Kertomus saamen kielilain toteutumisesta, Saamen kielineuvosto /Saamen kielen toimisto, Inari: Saamelaiskäräjät.

Pasanen, Annika (2016) *Saamebarometri 2016. Selvitys saamenkielisistä palveluista saamelaisalueella*, oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 39/2016.

Rasmus, Minna (2014) 'Pakko lähteä, pakko pärjätä', teoksessa Pigga Keskitalo, Veli-Pekka Lehtola & Merja Paksuniemi (toim.) *Saamelaisten kansanopetuksen ja koulunkäynnin historia Suomessa*, s. 251–262, Turku: Siirtolaisinstituutti.

Rasmussen, Torkel (2013) *Go ealáska, de lea váttis dápmat. Davvisámegiela etnolingvisttalaš ceavzinnávccaid guorahallan guovtti gránnjágielddas Deanus ja Ohcejoga 2000-logu álggus*, tohtorinväitöskirja, Universitetet i Tromsø, esitetty 13.12.2013.

Rasmussen, Torkel (2015) 'The Finnish school system – A taboo issue in Sámi language revitalization', aikakauslehdessä *AGON* 1-2/2015, <http://agon.fi/article/the-finnish-school-system-a-taboo-issue-in-sami-language-revitalization/>, viitattu 7.2.2017.

Saamelaiskäräjät, Posken saamelaisyksikkö, Riitta Lehtola & Pia Ruotsala (2017) *Saamenkielisten palveluiden nykytilakartoitus*.

Saamelaisten lasten-, nuorten- ja perheiden palvelut, Inari: Saamelaiskäräjät.

Saamenkieliset palvelut-työryhmä (2016) *Saamenkielisten palveluiden tulevaisuuden palvelukokonaisuudet. Saamenkielisten palveluiden asiakasprosessityöskentelyn tuloksia*, 20.6.2016.

Sarivaara, Erika (2012) *Statuksettomat saamelaiset. Paikantumisia saamelaisuuden rajoilla*, julkaisusarjassa *Dieđut* 2/2012, Guovdageaidnu: Sámi allaskuvla.

Scheinin, Martin (2015) 'KHO:n päätökset saamelaismääritelmästä: neljä vakavaa virhettä', *Perustuslakibloki - Suomen valtiosääntöoikeudellisen seuran ajankohtaispalsta*, julkaistu 1.10.2015, viitattu 14.1.2017. <https://perustuslakiblogi.wordpress.com/2015/10/01/khon-paatokset-saamelaismaaritmasta-nelja-vakavaa-virhetta/>

Secretariat of the Convention on Biological Diversity (2004) *Akwé: Kon - Guidelines* (Voluntary Guidelines for the Conduct of Cultural, Environmental and Social Impact Assessment regarding Developments Proposed to Take Place on, or which are Likely to Impact on, Sacred Sites and on Lands and Waters Traditionally Occupied or Used by Indigenous and Local Communities), Montreal: CBD Guidelines Series.

UKM (2014) Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi, Opetus- ja kulttuuriministeriö 3.7.2014.

Valkonen, Sanna (2009) *Poliittinen saamelaisuus*, Tampere: Vastapaino.

Valkonen, Jarno; Valkonen, Sanna & Koi-vurova, Timo (2014) 'Groupismi alkupe-räiskansan määrittelyssä: tapaustutkimus Suomen alkuperäiskansakonfliktista', *Poliitiikka*, 56: 3, s. 210–229.

Wesley-Esquimaux, Cynthia C. & Smolewski, Magdalena (2004) *Historic Trauma and Aboriginal Healing*, Ottawa: Aboriginal Healing Foundation.

Ympäristöministeriö (2011) *Akwé: Kon-ohjeet*, Ympäristöhallinnon ohjeita 1/2011.

Viitteet

- ¹ Katso Suomen perustuslain pykälät 17 ja 121.
- ² Kolttalaki 253/1995.
- ³ Niemi 1997
- ⁴ ”Lapin kansanedustajat: ILO-sopimusta ei voida ratifioida”, 31.5.2012, <http://yle.fi/uutiset/3-6145746>. Vaalikauden aikana Lapilla oli yhteensä kuusi kansanedustajaa kolmesta puolueesta (keskustasta, vasemmistosta ja SDP:stä).
- ⁵ Valkonen 2009.
- ⁶ Yle 3.1.2017: ”Saamelaisopimus saa moitteita Lapin kansanedustajilta”, <http://yle.fi/uutiset/3-9384788>.
- ⁷ Sekä hänen blogissaan: ”Tehdään toimiva saamelaisopimus”, 28.1.2017 (<http://www.eeva-mariamajjala.fi/blogi.html>).
- ⁸ UNESCO Atlas of the World’s Languages in Danger, viitattu 12.1.2017 (<http://www.unesco.org/languages-atlas/index.php>).
- ⁹ Saamelaiskäräjät: http://www.samediggi.fi/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=253&Itemid=405.
- ¹⁰ Ks. Aikio-Puoskari 2016.
- ¹¹ Rasmussen, 2015.
- ¹² Perusopetuslaki (628/1998), 10. § 2. mom.
- ¹³ Ulla Aikio-Puoskari 3.4.2017.
- ¹⁴ Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa 1998: 61, § 6–2 mom. 1; <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61/>.
- ¹⁵ Ks. Norjan opetusministeriön sivut, Utdanningsdirektoratet: <https://www.udir.no/laring-og-trivsel/lareplanverket/kunnskapsloftet-samisk/>.
- ¹⁶ Laki 1705/2009, 45. § 1 mom.
- ¹⁷ Saamelaiskäräjät, Ulla Aikio-Puoskari 2016.
- ¹⁸ Ulla Aikio-Puoskari 3.4.2017.
- ¹⁹ Rasmussen 2013, 2015.
- ²⁰ Länsman & Tervaniemi 2012.
- ²¹ Aikio-Puoskari, 2016b.
- ²² Ks. Holmberg & Rasmus-Moilanen, 2016.
- ²³ Aikio-Puoskari, 2016b; Opetusministeriön asetus vieraskielisten sekä saamenkielisten ja romanikielisten oppilaiden täydentävään opetukseen perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa myönnettävän valtionavustuksen perusteista 1777/2009.
- ²⁴ UKM (2014) Valtioneuvoston periaatepäätös toimenpideohjelmaksi saamen kielen elvyttämiseksi, Opetus- ja kulttuuriministeriö 3.7.2014.
- ²⁵ Näkkäläjärvi 2007, Pasanen 2016, Saamelaiskäräjät 2017; ks. myös *Valtioneuvoston kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2013*, http://oikeusministerio.fi/fi/index/julkaisut/julkaisuarkisto/1371116573213/Files/VNn_kielikertomus_2013_suomi.pdf
- ²⁶ Pia Ruotsala, 21.2.2017; ks. myös Miettunen 2012.
- ²⁷ Inarissa 7.10.2016 järjestetyssä seminaarissa.
- ²⁸ Hallituksen esitys eduskunnalle maakuntien perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan

12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi, s. 659.

²⁹ HE 46/2003 vp, s. 36.

³⁰ Syrjintälautakunta: Tapauksia ja oikeuskäytäntöä 2004–2014, s. 53.

³¹ Pasanen 2016: 50.

³² Markelin 2003.

³³ Markelin, 2003.

³⁴ Heinämäki & al. 2017: 155.

³⁵ Martin Scheinin, henkilökohtainen tiedonanto 1.2.2017.

³⁶ Katso hallituksen esitys HE 264/2014 vp, s. 5–6.

³⁷ Kataisen hallitukseen kuuluivat myös Vihreät ja Vasemmisto. Aluksi Vihreät oli myös Stubbin hallituksessa mutta jätti sen syksyllä 2015.

³⁸ YLE Nyheter 10.3.2015: ”Henriksson drar bort Sametingslagen från riksdagen” (<https://svenska.yle.fi/artikel/2015/03/10/henriksson-drar-bort-sametingslagen-fran-riksdagen>).

³⁹ ”Tämä on vastoin kaikkia pelisääntöjä. Jos ei oltaisi näin lähellä vaaleja, tämä merkitsisi hallituskriisiä. Niin vakavasta tilanteesta on kyse, Henriksson toteaa” Turun Sanomissa 13.3.2015 (<http://www.ts.fi/uutiset/kotimaa/746179/Henriksson+ILOsopimuksesta+Jos+ei+oltaisi+nain+lähell+a+vaaleja+tama+olisi+hallituskriisi>).

⁴⁰ Yle Puhe, Emilia Kukkala 16.3.2015: ”Saavatko saamelaiset päättää itseään koskevista asioista?”, areena.yle.fi.

⁴¹ Laki saamelaiskäräjistä 17.7.1995/974, 3 § 2 mom.

⁴² Katso esim. Sarivaara 2015.

⁴³ <http://emmaijala.puheenvuoro.uusisuomi.fi/227168-kirjoitin-metsalappalaisuudesta-kirjan-kemin-lappi-elaa>.

⁴⁴ Heinämäki & al. 2017: 212.

⁴⁶ Perinpohjaisempi keskustelu määritelmäkysymyksestä: katso Lehtola 2015, Valkonen & al. 2014, Heinämäki & al. 2017. Mainittakoon tässä yhteydessä myös, että Saamelaiskäräjissä istuu edustajia kaikista kolmesta saamelaisryhmästä. Nykyinen puheenjohtaja on koltasaamelainen.

⁴⁷ ”Inarinsaamelainen: Pahinta on kun oma kansa syrjii”, Yle 19.4.2013, <http://yle.fi/uutiset/3-6586220>.

⁴⁸ 84 inarinsaamelaisen ryhmä allekirjoitti vuonna 2014 vaatimuksen, jossa he totesivat, ettei tämä uusi järjestö edusta heitä ja että he tukevat hallituksen tuolloin ehdottamaa saamelaismääritelmää; katso Vetoamus saamelaisministerityöryhmälle saamelaismääritelmään liittyen 15.3.2014.

⁴⁹ Heinämäki & al 2017, s. 123.

⁵⁰ Katso Scheinin, 2015. Scheininin käsityksen jakaa myös muiden muassa juristi John B. Henriksen, alkuperäiskansojen oikeuden asiantuntija mm. YK:ssa.

⁵¹ Katso esim. eduskunnassa ILO 169:sta 2.12.2014 käyty keskustelu, <https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiakirjat&docid=PTK+122/2014+ke+p+1>, sekä Lehtola 2015.

⁵² Heinämäki et al. 2017: 146–147.

⁵³ Katso Heinämäki et al. 2017.

⁵⁴ HS 25.1.2017: ”Saamelaiskäräjät toivoo,

että uudistuksiin ryhdytään vihdoin – ministeri lupaa uudistaa lakeja”.

⁵⁵ Esim. Lehtola 2015.

⁵⁶ www.totuuradio.fi 12.12.2016, ”Kolonisaation jäljet 2: Kun kielletystä saamelaisuudesta tuli haluttu identiteetti”.

⁵⁷ Professori Kuokkanen Totuuradiossa 12.12.2016.

⁵⁸ HE 239/2016 vp, s. 38.

⁵⁹ Saamelaiskäräjät 28.11.2016 avoimessa kirjeessä eduskunnalle (Dnro: 523/D.a.4/2016).

⁶⁰ Katso video, joka on ladattu verkkoon 11.3.2017, <https://www.youtube.com/watch?v=H8ObcQnncf8&feature=youtu.be>.

⁶¹ Lausunto PeVL 5/2017 vp HE 239/2016 vp, https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Lausunto/Sivut/PeVL_5+2017.aspx

⁶² Secretariat of the Convention on Biological Diversity, 2014; katso Suomen osalta Ympäristöministeriö 2011.

⁶³ Vuoden 2017 valtion budjetissa on varattu 3,2 miljoonaa saamelaisten itsehallinnolle; tästä 1,2 miljoonaa menee Senaatti-kiinteistölle tilavuokrista, 120 000 valtiolle ja kunnille korvaamaan saamen kielilain mukanaan tuomia kustannuksia ja 84 000 kieliyhteistyöhön. Käräjien toimintaan jää 1,48 miljoonaa.

⁶⁴ Sametingets budsjet 2017, samediggi.no.

⁶⁵ Seminaari: ”Suomi, EU ja saamelaisten asema – Miten ihmisoikeudet toteutuvat arktisella alueella?”, Inari 7.10.2016.

⁶⁶ Nystad 2016.

⁶⁷ Katso esim. Lehtola 2004, 2012, 2015b;

Rasmus 2014.

⁶⁸ Rasmus 2014.

⁶⁹ Rasmus 2014.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ <http://www.kaleva.fi/uutiset/pohjois-suomi/samuel-salmi-pyysi-saamelaisilta-anteeksi/567124/>; <https://www.svenskkyrkan.se/svenska-kyrkan-vill-forsonas-med-samer>; <https://kyrkja.no/nb-NO/om-kirken/aktuelt/samisk-kirkerad-drofter-ny-forsoningskommisjon>.

⁷² Lehtola 2015: 215–221.

Kirjoittajasta

Lia Markelin

PhD Lia Markelin on ajatushautomo Magman tutkimuskoordinaattori. Hän väitteli vuonna 2003 University of Bradfordista Englannista. Väitöskirjassaan hän analysoi saamelaisen medioiden tilannetta osana media- ja alkuperäiskansapolitiikkaa Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa. Vuodesta 2009 hän on toiminut osa-aikaisena journalistiikan apulaisprofessorina Saamelaisessa korkeakoulussa Norjan Kautokeinossa. Markelin on kotoisin Etelä-Suomesta eikä hänellä ole juuria Lapissa tai Saamenmaalla.

